

Munding Márta

**„GYÖTRELEM
A SZEMNEK LÁTNI EZEKET
A PERZSA NŐKET”**

DAPHNON

A BTK MORAVCSIK GYULA INTÉZET KIADVÁNYAI

II. TANULMÁNYKÖTETEK – STUDIA

4. kötet – Tomus 4

Munding Márta

**„GYÖTRELEM
A SZEMNEK LÁTNI EZEKET
A PERZSA NŐKET”**

*Alexandros és az előkelő barbár asszonyok
Curtius Rufus történeti munkájában*

TYPOTEX

A könyv a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Moravcsik Gyula Intézet

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

A kötet megjelenését az ELKH Titkárság támogatta.
A kötet az NKFIH PD 125517 számú pályázat keretében készült.

© Munding Márta, Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Typotex, Budapest, 2023

A kötetet szerkesztette Mayer Gyula
Lektorálta Tar Ibolya

ISBN 978-963-493-240-6

ISSN 2786-1694

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról és akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó

Alapította Votisky Zsuzsa, 1989

A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és
Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Németh Kinga

Felelős szerkesztő: Kovács Zoltán

Tipográfia és tördelés: Mayer Gyula

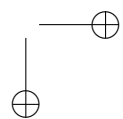
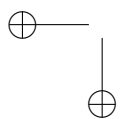
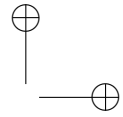
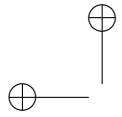
Borítóterv: Janković Milán

Nyomdai munkálatok: Mega-Galaxis Kft., Budapest

Felelős vezető: Nemere Ágnes ügyvezető igazgató

Tartalom

Bevezetés	7
Curtius Rufus és műve, a <i>Historiae Alexandri Magni</i> <i>Macedonis</i>	15
A királyi nők jelenléte az udvarban	53
Alexandros találkozása Dareios nőrokonaival	69
Barsiné mint Alexandros felesége?	159
Alexandros találkozása Hystaspés feleségével	193
Thaléstris, az amazonok királynője	229
Sisimithrés felesége és édesanyja	267
Spitamenés felesége: a lefejezés motívuma Curtius Rufusnál	305
Alexandros és Rhóxané házassága: Alexandros mint új Achilleus	343
Alexandros és Cleophis találkozása és állítólagos kapcsolata	389
Összefoglalás	435
Rövidítések jegyzéke	451
Irodalomjegyzék	455
Az idegen nevek és közszavak írásmódjáról	493

Bevezetés

III. Alexandrosról¹ az idők folyamán számos munka született, alakja újra meg újra az érdeklődés középpontjába került. Hírneve elsősorban hódításainak volt köszönhető, mivel fiatal kora ellenére hatalmas és egzotikus területeket hódított meg és tartott össze birodalomként. Kiváló hadi jártasságának, briliáns stratégiai érzékének, valamint intellektusának hála vállalkozásai rendre sikerrel végződtek, alakja pedig egyre inkább a legyőzhetetlenséggel, illetve az ehhez kapcsolódó, elismerésre méltó vezetői képességekkel, a gyorsasággal, az előrelátással és a kiváló helyzetfelismerő képességgel párosult. Már életében megkezdődött a személyét övező legendák gyártása, halálát követően pedig ez a folyamat még inkább felgyorsult. A későbbi korok szerzői ugyanis egyre bővítették e legendás történetek körét: Alexandrost olyan helyekre utaztatták el, ahol soha nem járt, s olyan személyekkel, lényekkel találkoztatták, akikkel valójában sohasem találkozhatott. Nem csupán a későbbi korok szerzői jártak elől a legendaanyag kitalálásában és bővítésében, hiszen már Alexandros és közvetlen környezete is támogatta és táplálta a hihetetlen, legendás történetek kigondolását és lejegyzését. Maga Alexandros korán felismerte a propaganda szerepének fontosságát, amikor csak lehetett, élt annak eszközeivel céljai előmozdítása érdekében. Tragikusan rövid élete, karizmatikus személyisége, karakterének kettőssége – kiváló hadvezér és stratégia, ugyanakkor ellentmondást nem tűrő, rettegett zsarnok is egy személyben –, továbbá felépített birodalmának tiszavirág

¹ A továbbiakban csak Alexandros néven említve.

életű tündöklése, majd széthullása ugyancsak kedvezett az alakja köré szövődő legendás történetek kimunkálásának.

Alexandros megítélése koronként változott. Az alakjával foglalkozó szerzők karakterének gyengeségeit vagy – éppen ellenkezőleg – erőseit szinte már túlzásba menően kidomborítva, személyét hol negatívan, hol pedig felettebb pozitívan ítélték meg. Nem túlzás tehát azt állítanunk, hogy minden kornak, sőt minden kutatónak megvolt és megvan a maga Alexandrosa.² Az alakjával és haditetteivel foglalkozó modern kori kutatások így – érthető módon – rendre arra koncentráltak, hogy a ránk maradt, Alexandrosról szóló beszámolókat megtisztítsák, vagyis lehámozzák róluk a legendás elemeket, és megtalálják a történeti valóságot: a történeti Alexandrost.³

A kutatók figyelme mind ez idáig nem terjedt ki annak vizsgálatára, hogyan mutatták be a régi szerzők a makedón uralkodó barbár, perzsa asszonyokkal való találkozásait, s e találkozások részleteit és szereplőit. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egyáltalán nem léteztek volna nőkkel, pontosabban makedón vagy perzsa nőkkel foglalkozó kutatások. Többek között vizsgálták már az Achaimenida és a makedón királyi nők társadalomban betöltött funkcióját, a poligámia gyakorlatát és következményeit, II. Philippos, majd Alexandros házassági politikájának sajátosságait, Alexandros idegen származású feleségeinek és utódainak a makedón udvarban betöltött szerepét és további sorsukat. Alexandros legendás alakokkal való találkozásai, így például az amazonkirálynővel, Thaléstrisszel való együttléte ugyancsak érdeklődésre tartott számot, hiszen számos kutató próbált arra választ találni, hogyan és miért kerülhetett egy mitológiai alak, ráadásul éppen az amazonok királynője az Alexandros hadjáratát elbeszélő történeti munkákba.

² WILCKEN 1967, *Preface*; BADIAN 1964, 192; UŐ 1976, 280; BORZA 1995, 2.

³ Vö. BORZA 1995, 2–3.

Ezek a nők helyzetét vagy életét témául választó vizsgálatok azonban elsősorban történelmi és szociológiai szempontból közelítettek a témához. Mindenekelőtt a források adatait összegyűjtve kísérelték meg e nők lehetséges életrajzát (születési, halálzási évük, genealógiájuk, gyermekszüléseik száma, ideje, udvarban betöltött szerepük, ténykedésük stb.) rekonstruálni. Ezt követően – többek között – olyan kérdésekre próbáltak választ adni, milyen funkciót tölthettek be az udvarban, milyen jogkörrel rendelkezettek, ki válhatott az uralkodó feleségévé, létezett-e bármilyen házassági és örökösödési jog, illetve mi vezethetett egy-egy nő felemelkedéséhez, bukásához, mellőzéséhez vagy meggyilkolásához. A forrásanyagból kigyűjthető adatokat tehát egyben, nem pedig szerzőkre bontottan kezelték, s még kevésbé vizsgálták azt, hogy egy-egy szerző hogyan is ábrázolta ezeket a nőket, műve melyik részére helyezte Alexandrosszal való találkozásukat és kapcsolatukat, milyen szerkesztési elvek mentén dolgozta ki a jeleneteket, illetve milyen üzenetet közvetített e találkozásokon keresztül a nőkről, s milyet Alexandrosról.

Az Alexandros tetteit „regényesebb” formában bemutató római szerző, Curtius Rufus a *Historiae Alexandri Magni Macedonis* címet viselő munkájának számos epizódjában megjelenítette ezeket a barbár, perzsa nőalakokat. Művében ezek a makedón uralkodóval találkozó, rövidebb vagy hosszabb időre az udvarában tartózkodó barbár, perzsa nők a tradíciónak megfelelően általában néma szereplőkként vannak jelen, akik nem, vagy csak ritkán szólalnak meg, viszont annál többször beszélnek róluk. Olykor az is előfordul azonban, hogy munkájában egy-egy nő az események menetét jelentősen befolyásoló szerepkörben jelenik meg.

Jelen vizsgálat éppen ezért azt tekinti céljának, hogy Curtius Rufus nőkkel kapcsolatos beszámolóit a többi Alexandros-

történetíró, így elsősorban Diodóros,⁴ Plutarchos,⁵ Arrhianos,⁶ Iustinus⁷ és a *Metzi Epitomé*⁸ leírásával hasonlítsa össze. Ez az összevetés lehetővé teszi a beszámolók közötti eltérések, illetve az egyezések és hasonlóságok kimutatását is. A megfelelések és különbségek felmérését követően – az eddigi Alexandros-kutatás módszerét és gyakorlatát alkalmazva – kirajzolódhatnak a történetek hátterében sejthető Alexandros korabeli vagy közvetlenül az Alexandros halálát követően író szerzők (úgy-

⁴ Diodóros a Kr. e. 1. század második felében (Kr. e. 60 és 30 között) írta *Bibliothéké historiké* című történeti munkáját, amely, úgy tűnik, megelőzte Pompeius Trogus művét. Az eredeti 40 könyvből álló világtörténet 17. könyve tartalmazza Alexandros életét és tetteit. Diodóros technikájáról és forráshasználatáról újabban lásd PRANDI 2013, VII–XLII; ILLÉS ([2021]) 7–16.

⁵ Plutarchos *Iulius Caesar-életrajzával* párba állított *Alexandros-életrajza* vélhetően Kr. u. 110 és 115 között keletkezett. A biográfus számos más életrajzában (*Démostenés, Phókión, Eumenés, Démétrios*), továbbá még két, Alexandros szerencséséről szóló retorikai esszéjében (*De fortuna aut virtute Alexandri I, II*) is közölt adatokat Alexandrosról. Plutarchos *Alexandros-életrajzá*nak datálásáról és a szerző technikájáról bővebben: HAMILTON 1969, XXXVII.

⁶ Arrhianos *Anabasis Alexandru* címen ismert, hét könyvből álló, Xenophón mintáját követő munkája a Kr. u. 2. században keletkezett. Pontos datálása vitatott, úgy tűnik, hogy e munka később született, mint Plutarchos *Alexandros-életrajza*. A datálási problémákról, valamint Arrhianos forráshasználatáról és technikájáról bővebben lásd BOSWORTH 1980A, 1–38; UŐ 1995, 1–7; TÓTH 2013.

⁷ Marcus Iunianus Iustinus Kr. u. 200 körül készíthette el kivonatát Pompeius Trogus 44 könyvből álló történeti munkájából. Az Alexandrosra vonatkozó adatokat a 11. és a 12. könyv tartalmazza. A munka (kivonat) jellege miatt Iustinus beszámolója a legtömörebb. Iustinus életéről és technikájáról bővebben: HECKEL 1997, 8–19.

⁸ A *Metzi Epitomét* a Kr. u. 4. vagy 5. század folyamán állíthatták össze. Az eredeti kódex (*Codex Mettensis 500*) három, Alexandrosszal kapcsolatos kisebb szöveget tartalmazott: 1. Alexandros Aristotelésnek szóló levele (*Epistula Alexandri Macedonis ad Aristotelem magistrum*), 2. egy Alexandrosról szóló történeti munka (*Epitoma rerum gestarum Alexandri Magni*), amely III. Dareios halálától mutatta be az eseményeket, és Alexandros indiai hadjáratának elbeszélésével zárult), 3. az Alexandros utolsó napjait és végrendeletét bemutató munka (*Liber de morte testamentoque Alexandri*). A *Metzi Epitomé* datálásáról, tartalmáról, forráshasználatáról és forrásértékéről lásd újabban BAYNHAM 1995, 60–77.

nevezett *első generációs történetírók* vagy *elsődleges források*⁹) munkáiból származó adatok. Jelen vizsgálat épít az eddigi *Quellenforschung* eredményeire, azonban kritikusan viszonyul hozzájuk: ahol szükséges, elfogadja, sok esetben viszont elveti és módosítja azokat.

Mivel e kutatás a barbár nőket ábrázoló jeleneteket kívánja tüzetesebben, lehetőleg minél több szempontból megvizsgálni, fontosnak tartom hangsúlyozni egy-egy jelenet elemzése során a barbárokkal kapcsolatos sztereotípiák pozitív vagy negatív elemeinek megjelenését. A találkozások során ugyanis a makedón uralkodó, pontosabban az általa képviselt makedón, görög világrend egy számára teljesen különböző, idegen kultúra érték- és eszmerendszerével találta magát szembe. Épp ezért lehet érdekes annak a kérdésnek a tisztázása, hogyan ábrázolták az Alexandros-történetírók ezeket az idegen származású nőket, milyen külső és belső tulajdonságokkal, erényekkel vagy hibákkal ruházták fel őket.

Kiemelt szerep jut Curtius Rufus munkájának, hiszen az Alexandros-történetírók közül ő nyújtotta a leghosszabb és legrészletesebb leírást a barbár, perzsa nőkről: III. Dareios¹⁰ anyjáról, Sisygambisról; feleségéről, Stateiráról; gyermekeiről, ifjabb Stateiráról és Drypétisről; Artabazos lányáról, Barsinéről; Hystaspés feleségéről; az amazonok királynőjéről, Thaléstrisről; Sisimithrés hitveséről; Spitamenés feleségéről; Oxyartés lányáról, Rhóxanéről és végül Massaga királynőjéről, Cleophisról.¹¹ A jelenetek jóval nagyobb száma, valamint a többi szerzőhöz viszonyított hosszabb és részletesebb kidolgozása azt sugallja, hogy Curtius Rufus érdeklődött a barbár, perzsa nőkkel

⁹ A szakirodalom a következő elnevezéseket használta ezekre a szerzőkre és műveik csoportjára: *first generation historians*, *primary sources*, illetve *lost histories*. A továbbiakban elsődleges szerzőkként vagy elsődleges forrásokként hivatkozom majd rájuk.

¹⁰ A továbbiakban csak Dareios néven említve.

¹¹ A Cleophis névalak csupán a latin nyelvű munkákban szerepel, így nevének említésekor a latin nyelvi formát szerepeltetem.

kapcsolatos történetek iránt, s arra utal, hogy előszeretettel válogathatta ki a forrás vagy források anyagából a hozzájuk kapcsolódó történeteket vagy csak egyszerűen az alapadatokat (származás, név, gyermekek száma stb.). Természetesen elképzelhető, hogy az Alexandros életével és hadjárataival foglalkozó többi auctor munkájában azért nem találunk ennyi barbár, perzsa nővel kapcsolatos jelenetet, mert a választott műfaj (biográfia, világtörténet, *epitomé*) követelményeihez igazodva az adott szerző kiszórta ezeket a történeteket, mivel a rövidség és tömörség elvéhez alkalmazkodva a forrásban talált anyagot jelentősen rövidítenie kellett.¹² A nőekkel kapcsolatos jelenetek elmaradása csupán részben lenne indokolható a terjedelmi korlátok figyelembevételével. Az Alexandros életével és hadjárataival leghosszabban foglalkozó történetírónak, Arrhianosnak lett volna lehetősége és tere is a nőekkel kapcsolatos történetek részletesebb lejegyzésére, ő azonban mégsem élt ezzel: egy-két kivételtől¹³ eltekintve csupán a velük kapcsolatos legfontosabb adatok feljegyzésére szorítkozott. Az már más kérdés, hogy vajon azért nem írt-e róluk hosszabban, mert nem szerepeltek nőekkel kapcsolatos ilyen történetek a forrásai beszámolójában, vagy azért, mert ő döntött úgy, hogy ezeket az epizódokat kihagyja, mivel valamilyen okból nem illettek írói koncepciójába. Fontos azonban megjegyezni, hogy a rövidség és tömörség elvét követő szerzők sokszor tették félre a szelektív ábrázolás követelményét, hogy egy-egy nőekkel kapcsolatos jelenetet

¹² A *Bibliotheca Teubneriana* sorozat alapján Arrhianos *Anabasis*a körülbelül 389, *Indikéje* 72, Curtius Rufus *Historiae*ja 386, Diodóros *Bibliothéké historiké* című munkájának Alexandrosszal foglalkozó 17. könyve 176, Plutarchos *Alexandros-életrajza* 89, Iustinus *Epitoma historiarum Philippicarum* című munkájának Alexandrosszal foglalkozó 11–12. könyve 30, míg az *Epitomé Mettensis* szövege 29 (a *Liber de morte* című munkával együtt 48) oldalt tesz ki.

¹³ Vö. Alexandros találkozása Dareios nőrokonaival (Arr. *an.* 2.12.3–8); egy Stateirával kapcsolatos történet (Arr. *an.* 4.19.6–20.3); Alexandros és Rhóxané esküvője (Arr. *an.* 4.19.4–5; 4.20.4); az amazonokra vonatkozó történet (Arr. *an.* 7.13.2–6).

részletesebben mutassanak be.¹⁴ Curtius Rufus munkájában találjuk a legtöbb barbár, perzsa nőikkel kapcsolatos jelenetet, ez azt bizonyítja, hogy ő érdeklődött leginkább e nők, valamint Alexandros velük szemben tanúsított viselkedése iránt. A kérdés továbbra is az, mit talált Curtius Rufus a forrásaiban, s mi volt az, amivel módosította a forrásokban található anyagot. Mára *communis opinio* a szerző munkájával foglalkozó kutatók körében, hogy jelentős változtatásokat hajtott végre a források anyagán. Munkámban azt kívánom bemutatni, hol tér el Curtius Rufus beszámolója a többi Alexandros-történetíró leírásaitól, milyen forrásokat használhatott jelenetei összeállításakor, s ami a legfontosabb, milyen változtatásokat hajthatott végre a barbár, perzsa nőikkel kapcsolatos jelenetek megszerkesztésekor, illetve milyen szempontokat tarthatott szem előtt a történetek áthelyezése, az epizódok részleteinek módosítása során.

Természetesen, mint minden vizsgálatnak, ennek a kísérletnek is megvannak a korlátai, hiszen nem tudhatjuk bizonyosan, mi lehetett egész pontosan a forrásból vagy forrásokból származó anyag, s mi az, ami szerzőnk invenciójának terméke. E bizonytalanságok ellenére a vizsgálat során Skylla és Charybdis között egyensúlyozva arra teszek kísérletet, hogy Curtius Rufus

¹⁴ A barbár, perzsa nőikkel kapcsolatos részletesebb, több adatot tartalmazó leírás szerepel a következő szerzőknél: Diodórosnál: a perzsa királyi nők fogságba esése, majd Alexandros Dareios nőrokonával való találkozása (Diod. 17.36.2–17.38.4); Dareios anyja, Sisygambis elutasítja kiszabadítását (Diod. 17.59.6–7); Alexandros találkozása az amazonok királynőjével (Diod.17.77.1–3). Plutarchosnál: Dareios nőrokonai Alexandros táborában (Plut. *Alex.* 21.1–6); Alexandros és Barsiné kapcsolata (Plut. *Alex.* 21.7–11); Stateira halála (Plut. *Alex.* 30.1–14); Alexandros találkozása az amazonok királynőjével (Plut. *Alex.* 46.1–5); Alexandros és Rhóxané házasságkötése (Plut. *Alex.* 47.7–8). Iustinusnál: Alexandros Dareios nőrokonával való találkozása (Iust. 11.9.12–16); Stateira halála (Iust. 11.12.6–8); Alexandros találkozása az amazonok királynőjével (Iust. 12.3.4–7); Alexandros kapcsolata Cleophisszal (Iust. 12.7.9–11); Sisygambis Alexandros halálára adott reakciója (Iust. 13.1.5–6). A *Metzi Epitomé* leírásában: Spitamenés felesége (*Epit. Mett.* 20–23); Alexandros és Rhóxané esküvője (*Epit. Mett.* 28–31); Alexandros találkozása Cleophisszal (*Epit. Mett.* 39; 41; 45).

lehetséges módosításait és betoldásait listázzam, s választ adjak arra a kérdésre, mi lehetett a szerző célja egy-egy részlet betoldásával, kihagyásával vagy a történet elemeinek átstrukturálásával. Vajon morális célokat tartott szeme előtt, vagy a retorika hatott rá, esetleg szerkesztési elveinek köszönhetőek a változtatások, vagy talán a korábbi irodalmi, mitológiai hagyomány, esetleg korának eseményei befolyásolták módosításait?

A nőalakokkal kapcsolatos történeteket vizsgáló fejezetek eredményei hozzájárulhatnak Curtius Rufus sajátos írói megoldásainak, szerkesztési elveinek alaposabb megértéséhez, a munkájában szereplő Alexandros-kép további árnyalásához, valamint a szerző által alkalmazott barbárfogalom pontosabb meghatározásához. Az Alexandros-kutatás hagyományait folytatva megkísérlem meghatározni a nőekkel kapcsolatos elbeszélések háttérében álló történeti eseményeket, tényeket, az epizódokból kiolvasható valós társadalmi szokásokat. Amikor szükséges, a jelenet szereplőinek azonosításával, genealógiai viszonyaik meghatározásával, tisztázásával is kísérletezem abban a reményben, hogy ezek a digressziók hozzásegítenek a vizsgált nőalakok helyzetének, kapcsolati viszonyainak és a narratívában betöltött szerepének alaposabb megértéséhez.

A vizsgálat megkezdése előtt néhány összefoglaló alfejezetben röviden áttekintem az Alexandrosszal foglalkozó források körét és az e forrásokkal kapcsolatos problémákat, továbbá az Alexandros- és Curtius Rufus-kutatásnak a jelen témához kapcsolódó problémáit és eredményeit. E rövid, összegző alfejezetek segítséget nyújtanak abban, hogy a vizsgálat során felbukkanó kérdések és válaszok, a lehetséges hipotézisek elhelyezhetővé váljanak a tudományos diskurzusban.

A kéziratot 2021. október 31-én zártam le. Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet lektoromnak, Tar Ibolyának a kézirattal kapcsolatos iránymutatásaiért, továbbá Pataki Elvirának, Takács Lászlónak és Illés Imre Áronnak, akik értékes megjegyzéseikkel nagyban gazdagították a születendő kötetet.

Curtius Rufus és műve, a *Historiae Alexandri Magni Macedonis*

Az elsődleges és másodlagos források köre

Az Alexandros korabeli vagy közvetlen a halálát követő tradícióról, azaz az úgynevezett *elsődleges szerzők*, vagyis Kallisthenés, Onésikritos, Nearchos, Médeios, Kleitarchos, Ptolemaios és Aristobulos munkáiról¹ keveset tudunk, hiszen létezésüket csupán a későbbi szerzők – sok esetben éppen adataik pontatlansága miatt – kritikával illetett utalásaiból ismerjük.² E munkák létrejöttének pontos időpontját, keletkezési körülményeit, tartalmát, továbbá Alexandrosról közvetített képét sem tudjuk rekonstruálni. Arról sem alkothatunk képet, hogy a szerzők teljes egészében mutatták-e be Alexandros hadjáratát, vagy annak csupán egy általuk preferált részét választották és dolgozták ki. Lehetséges, hogy e munkák némelyikében a szerzők a katonai események tömör bemutatásán túl elsősorban az uralkodó személyiségére koncentráltak, Alexandros alakját *exemplumként*³ kezelve, tetteit vagy követendő, vagy elrettentő példaként mutatták be. E leírások olykor a túlzásoktól sem riadtak vissza. Az elsődleges szerzők közötti kronológiai

¹ Az elsődleges szerzők fragmentumait tartalmazó munkák a következők: MÜLLER 1979; *FGrH* II B Nr. 117–153. A szövegek fordítását lásd ROBINSON 1953, 30–276.

² Az elsődleges szerzőkről és dokumentumokról lásd bővebben PEARSON 1960; PÉDECH 1984; BAYNHAM 2003, 3–19; ZAMBRINI 2007, 210–220. E szerzőkhöz magyarul lásd BOSWORTH 2002A, 425–433; ILLÉS ([2021]) 10–12.

³ STONEMAN (2003, 326) definíciója szerint *tool of thinking*.

sorrend meghatározása mind a mai napig bizonytalan,⁴ mivel datálásukra vonatkozóan csupán két biztos adatunk van. Az egyik, hogy az olynthosi Kallisthenés, Alexandros hivatalos történetírója haláláig, Kr. e. 327-ig jegyezte le az ázsiai expedíció történetét. A másik pedig az, hogy Aristobulos öreg korában, az ipsosi csata (Kr. e. 301) után írta munkáját.⁵ Ezeknek az elsődleges szerzőknek a műveiből csupán részleteket ismerünk, így munkáik értékét, stílusát, Alexandrosról közvetített képük milyenségét, apologetikus vagy éppen támadó mivoltát csupán a későbbi szerzők néhány elszórt, ámde nevesített utalása alapján rekonstruálhatjuk.⁶

A ránk maradt, Alexandrosszal foglalkozó görög és latin nyelvű, úgynevezett *másodlagos források*⁷ csoportja Diodóros, Curtius Rufus, Plutarchos, Arrhianos, valamint a Pompeius Trogus⁸ munkáját kivonatoló Iustinus és az ismeretlen szerzőségű *Metzi Epitomé* szövegét foglalja magában.⁹ E szerzők leírásai jelen-

⁴ A legfontosabb elsődleges szerzők munkáit az ortodox kronológia a következő időpontokra datálta: 1. olynthosi Kallisthenés, Aristotelés rokona (Kr. e. 327†; *FGrH* 124); 2. astypalaiai Onésikritos, a cinikus Diogenés tanítványa, a Nearchos vezetése alatt álló – az Industól az Euphratésig hajózó – flotta főkormányosa (*FGrH* 134) és a krétai Nearchos, Alexandros flottaparancsnoka, az indiai expedíciót bemutató munka szerzője (valamikor Alexandros halála és Kr. e. 310 között, valószínűbb a korábbi dátum; *FGrH* 133); 3. larissai Médeios (talán nem sokkal Alexandros halála után; *FGrH* 129); 4. alexandriai Kleitarchos, a legnépszerűbb szerző a római korban (véltetően Kr. e. 309 és Kr. e. 306 között; *FGrH* 137); 5. Ptolemaios, a későbbi I. Ptolemaios Sótér (Kr. e. 306 után, de még biztosan a Kr. e. 4. század folyamán; *FGrH* 138); 6. kassandreiai Aristobulos (valamikor Kassandros halála [Kr. e. 298] után; *FGrH* 139). Vö. PÉDECH 1984, 8–9; ZAMBRINI 2007, 212.

⁵ Arr. *an.* 7.18.5.

⁶ A problémáról általánosságban lásd PEARSON 1943, 43–56; BRUNT 1980, 477–494; BOSWORTH 2000, 3; BAYNHAM 2003, 3–13.

⁷ A szakirodalom a következő elnevezéseket használta ezekre a szerzőkre: *secondary sources*, *extant historians*, illetve *main Alexander historians*.

⁸ Pompeius Trogus a 44 könyvből álló *Historiae Philippicae* című munkáját Augustus uralkodásának idején állította össze. Technikájáról részletesebben lásd HECKEL 1997, 1–8; HECKEL–WHEATLEY 2011, 1–8.

⁹ A felsorolt szerzőkön kívül mások is foglalkoztak Alexandros alakjával

tősen különböznek egymástól. Az eltéréseket legegyszerűbben a szerzők által követett forrás vagy források különbözőségével, valamint a választott műfaj (biográfia, világtörténet, egyetemes történeti munka, történeti monográfia, *epitomé*) sajátosságaival, a szükségtelen információk mellőzésével, a vázlatos, tömör, ámde lényegre törő fogalmazásmóddal és a biográfia esetében megszokott *ortus-actus-obitus* séma alkalmazásával magyarázhatjuk. A beszámoló összevetését leginkább az nehezíti meg, hogy az antik idézési technika gyakorlatának megfelelően a szerzők a tartalom szerint idézést alkalmazták, s csupán ritkán nevezték néven az általuk követett forrásokat. Az epizódok közötti különbségek okainak egyértelmű tisztázása éppen ezért szinte teljesen lehetetlen, hiszen csupán valószínűsíthetjük, mi lehetett az adott történet eredeti forrása, pontosan mi szerepelhetett a forrás beszámolójában, és mi volt az, amit a ránk maradt leírások szerzője átvett, kihagyott vagy éppen módosított forrásai anyagából.

A másodlagos forrásokat a szakirodalom két nagyobb csoportra bontotta, így a Ptolemaios és Aristobulos, kisebb mértékben pedig Nearchos beszámolóját követő Arrhianost elkülönítette a forrásként csupán egyetlen szerzőt, Kleitarchost¹⁰ használó görög és latin nyelvű szövegektől. Ezt a második csoportot

és tetteivel. Polybios, Strabón és az idősebb Plinius is közöl adatot a makedón uralkodóról és hadjárataról. E szerzők közül általában Strabónt szokták az Alexandrosszal foglalkozó legfontosabb történetírók körében említeni, hiszen földrajzi munkájának több szöveghelyén (15–17. könyv) részletesebben is szól Alexandrosról. Valerius Maximus munkájában Alexandrost morális *exemplum*ként használta, Seneca pedig filozófiai okfejtéseinél fordult hozzá. Livius híres digressziójában (Liv. 9.17.1–19.17) ugyancsak szerepeltette Alexandrost. A makedón uralkodó alakját arra használta, hogy rajta keresztül ábrázolja Róma nagyságát. A második szofisztika időszakában (a Kr. u. 2. század közepétől) az Alexandros alakjához – főként a kinézetéhez, ruházatához, szokásaihoz és viselkedéséhez – kapcsolódó anekdotikus anyagnak is akadtak megőrkítői Athénaios, Lukianos és Philostratos személyében. Vö. BAYNHAM 2003, 13–19; ATKINSON 2009, 1.

¹⁰ Kleitarchosról és fragmentumairól bővebben lásd BROWN 1950, 134–155; PEARSON 1960, 225–230; HAMILTON 1961, 448–458; BORZA

a kutatás az úgynevezett *népszerű* vagy *vulgata-hagyomány*, *Alexandros-vulgata* és *Kleitarchos-vulgata*¹¹ címkével látta el. Ebbe a kategóriába eredetileg csak Diodóros és Curtius Rufus tartozott, később azonban Iustinus, utána pedig Plutarchos is belekerült, majd a kutatás egy viszonylag késői forrás, a *Metzi Epitomé* leírását is e csoportba sorolta.¹² A beszámolók közötti egyezésekre, párhuzamokra valóban magyarázat lehet az, ha feltételezzük, hogy a szerzők közös tradíciót követtek, mégis tévedés lenne azt gondolni, hogy e közös tradíció csupán egyetlen közös forrás beszámolójának (*Einquellenprinzip*) szolgai módon történő követése lenne.¹³

A *Historiae Alexandri Magni Macedonis műfaja*

Az Alexandrosszal foglalkozó kutatás sokáig csak Arrhianos munkáját tekintette hitelt érdemlő, megbízható történeti forrásnak,¹⁴ így vajmi keveset foglalkozott a többi Alexandros-történetíró beszámolójával. Erre a sorsra jutott Curtius Rufus *Historiae Alexandri Magni Macedonis*¹⁵ című munkája is annak

1968, 25–45; GOUKOWSKY 1969, 320–337; SCHACHERMEYR 1970, 211–224; HAMILTON 1977, 126–146; BOSWORTH 1988, 87–93; PRANDI 1996; BOSWORTH 1997, 211–224.

¹¹ SCHWARTZ 1905, 682–683; JACOBY 1921, 622–654. A terminus használata ellen van TARN 1948, 132. Vö. még HAMMOND 1983, 1–5; 166. Hammond nézete ellen van HECKEL 1994, 67; BOSWORTH 2000, 6, 16. jegyzet.

¹² Vö. BRUNT 1976, XXXII; BOSWORTH 1976A, 1–46; UŐ 1980A, 28; 159; 271; 329; 331; 345; STEWART 1993, 12; HECKEL 1994, 67; UŐ 1997, 34; BAYNHAM 1998C, 85; BOSWORTH 2000, 3; BAYNHAM 2003, 21.

¹³ Hasonló nézeten van BOSWORTH 1988, 8–11. Véleménye szerint végső soron indokolt a *vulgata-hagyomány* háttérében közöst forrást feltételezni, amely valóban nem lehet más, mint Kleitarchos, vö. BAYNHAM 2003, 21.

¹⁴ BORZA 1967, különösen XXV; ATKINSON 1998B, 3469; FEARS 2001, 448; BAYNHAM 1998C, 5; 13; 67. Baynham megállapítása ellen lásd FEARS 2001, 448.

¹⁵ A kódexek eltértek a mű címét illetően, de a P és B *kolophónját*

ellenére, hogy ez az írás tekinthető a legátfogóbb, legteljesebb, valamint a legkorábbi latin nyelvű beszámolónak Alexandros hadjáratáról.

A *Historiae* műfajának meghatározása sokáig váratott magára.¹⁶ Curtius Rufus ugyanis nem kortárs események bemutatására vállalkozott, hanem a történelem egy viszonylag rövid időszakát (Alexandros élete és hadjárata) választotta témájául. Az *annales*, a *res gestae* vagy a *historiae* módszerét figyelmen kívül hagyva nem kívánta a történelmi folyamatokat elemezni, értelmezni, és eltekintett annak meghatározásától is, hogy milyen helyet foglalt el Róma a világtörténelemben.¹⁷ Munkája éppen ezért leginkább egy olyan történelmi monográfiának tekinthető, amely anyagát az uralkodó, Alexandros alakja és tettei köré rendezte. Ezzel a megoldással azonban Curtius Rufus egy másodlagos üzenet hordozójává tehetette írását, hiszen Alexandros alakján keresztül reflektálhatott az őt körülvevő társadalmi és politikai helyzetre.¹⁸ Hogy miért éppen Alexandros hadjáratának a megörökítése mellett döntött? Témaválasztását

felhasználva általában ezt az alakot tartották a legvalószínűbbnek, vö. ATKINSON 1998B, 3456. A továbbiakban csak *Historiae* néven említem.

¹⁶ MCQUEEN (1967, 19–20) kimutatta a munka *enkómion* jellegét, továbbá úgy vélte, hogy számos biográfiai elem található a *Historiae*-ben, így arra a következtetésre jutott, hogy az valójában a történetírás és a biográfia keverékének (*fusion of both genres*) tekinthető. Vö. RUTZ 1986, 2329–2333. A munka biográfiai jellegéről bővebben lásd HAMILTON 1969, XXXVIII. A *Historiae* műfajának meghatározásához még CURRIE 1990, 69; 76; különösen 75: *Didactic-romantic biography, descended from Xenophon's Cyropaedia, Alexander histories, romantic fiction (love stories), declamation, New Comedy – such elements as these had direct or indirect influence upon the history which Curtius produced*; BAYNHAM 1998C; ALBRECHT 2004, 859; ATKINSON 2009, 16: *Curtius' work belongs more to the genre of the monograph as defined by Polybius, and as represented by Sallust's Bellum Jugurthinum and Bellum Catilinae*. Vö. még ATKINSON 2009, 28: *As Roman drama preceded Roman historiography, and as there was a strong tradition of presenting Roman history as drama, Curtius may well have come under the influence of what Wiseman styles 'docu-drama'*. Vö. WISEMAN 1993, 133–135; 141.

¹⁷ ATKINSON 1998B, 3456–3457. ¹⁸ ATKINSON 2009, 2; 43.

vélhetően egy Alexandrost modelljének tekintő, a makedón uralkodóval versengő (*imitatio, aemulatio*) princeps ihlette.¹⁹

Munkájában igyekszik követni a kronológiai sémát, ahol azonban ettől eltér, ott az események fonalát megszakító törés okát egyértelműen meghatározta.²⁰ A jeleneteket áthelyezve leginkább azért döntött az időrend felborítása mellett, hogy az epizódokat egy nagyobb, tematikusan szorosabban összetartozó egységgé fűzhesse össze. A *Historiae* anyaga nem az uralkodó halálával, hanem Alexandros testének Egyiptomba szállításával ér véget. Ebből a megoldásból is kitűnhet, hogy Curtius Rufus Alexandros cselekedeteinek ábrázolása mellett kiemeltebbben kívánt foglalkozni az Alexandros halálát követő zűrzavaros események, különösen a trón utódlását érintő kérdések és problémák bemutatásával. Többen úgy vélték, hogy beszámolójából hiányzik a történeti hitelesség,²¹ míg mások arra jutottak, hogy szerzőnk törekszik a megbízhatóságra.²² Curtius Rufus munkájának történeti értékét nem szabad alábecsülni: értékes forrás, mivel teljesen más nézőpontból mutatta be anyagát, mint Arrhianos, továbbá mivel számos, csak az ő történetében szereplő, egyedülálló adatot (*hapax*) közölt Alexandros perzsa hadjáratáról. Curtius Rufus munkájában szüntelenül reflektált – akár *in prima persona* – korának aktuális eseményeire, kora uralkodójának hibáira, a trónutódlás okozta krízisre, egyszóval társadalmi problémáira és visszáságaira.²³

¹⁹ ATKINSON 1975, 363–367; UŐ 1998B, 3457; BAYNHAM 1998C, 205.

²⁰ Curt. 5.1.1–2; BAYNHAM 1998C, 27; BARZANÒ 1985, 134; ATKINSON 2009, 44–45. RUTZ (1986, 2334) nézete szerint Curtius Rufus hasonlít Arrhianoszhoz abban, hogy nem követi az annalsztikus sémát.

²¹ Vö. SCHACHERMEYER 1970; McKECHNIE 1999, 44–60.

²² Vö. ERRINGTON 1970, 49–77; MARTIN 1983, 161–190; ATKINSON 1998A, XXV–XXVI; XXXI; UŐ 1998B, 3468–3470; BOSWORTH 2003A, 167–198; ATKINSON 2009, 32–41.

²³ A szerző korára vonatkozó utalásokról általánosságban lásd LAIRD 2009, 208–209. Curtius Rufus kapcsán vö. DEVINE 1979, 157; HAMMOND 1983; BARZANÒ 1984, 169–178; UŐ 1985; HECKEL 1994, 68; BOSWORTH 2000, 9; ATKINSON 2009, 2–3. BAYNHAM (1998C, 12) véleménye-

A mű datálása és kapcsolata az irodalmi elődökkel

A tíz könyvből álló munka szerfölött hiányos. Az első két könyv tartalma teljesen elveszett, s a többi könyvben is számos *lacuna* és szövegprobléma található. A legnagyobb gondot mégis a mű elejéről elveszett *praefatio* hiánya okozza, hiszen, ha a szerző követte az antik történetírói gyakorlatot, akkor ebben a szakaszban szólhatott szerzői hitvallásáról, az általa követett történetírói elvekről, arról, hogy mi volt a célja a témaválasztással, milyen munkamódszert követett, milyen forrásokat részesített előnyben, legfőképpen pedig arról, hogy kinek, melyik uralkodónak ajánlotta művét.

A *praefatio* eltűnése a legfőbb oka annak, hogy mind a mai napig tisztázatlan Curtius Rufus életrajzának számos része, mint ahogyan a munka létrejöttének időpontja is. A kutatók Plinius,²⁴ Tacitus²⁵ és Suetonius²⁶ adataiból kiindulva próbálták rekonstruálni a szerző tevékenységét és politikai szerepvállalását; a művön belüli, úgynevezett metatextuális utalások alapján pedig a *Historiae* keletkezési körülményeinek, időpontjának meghatározásával kísérleteztek. Pontos adatok hiányában Curtius Rufus tevékenységét Augustus principátusának korai szakaszától (Kr. e. 25–23) egészen a Kr. u. 4. századig szinte mindenhová datálták.²⁷ A kutatók három művön belüli adat, így a Tyros helyzetét taglaló beszámoló (Curt. 4.4.21), valamint a parthus birodalom

nye Curtius Rufus aktualizálásáról: *Given the parallels between the political conflict Alexander’s power brought and the principate of Curtius’ day, it is not surprising that the Historiae should be colored with contemporary overtones. Scholars have often commented on this aspect of Curtius, but it is erroneous to see the work as a simple allegory – or to see Alexander as a »whipping boy« – for any one princeps.*

²⁴ Plin. *ep.* 7.27. Egy bizonyos Curtius Rufus mint Africa proconsula.

²⁵ Tac. *ann.* 9.20–21. Egy Curtius Rufus mint Africa proconsula.

²⁶ Suet. *gram.* 33. Egy Q. Curtius Rufus nevű rétor említése.

²⁷ Augustus korára datálta KORZENIEWSKI 1959. Tiberius (Kr. u. 14–37) korára datálta DEVINE 1979, 142–159; MÜLLER 2016, 13, 1. jegyzet. Claudius (Kr. u. 41–54) korára datálta SUMNER 1961, 30–39; ATKINSON 1980, 25–34; BÖDEFELD 1982, különösen 10–20; HAMILTON 1988,

kiterjedését boncolgató leírás (Curt. 4.12.11; 5.7.9; 5.8.1; 6.2.12; 7.10.16), továbbá a polgárháborúra és az új princeps feltűnésére vonatkozó digresszió, *laudatio* (Curt. 10.9.1–6) alapján igyekeztek szűkíteni a felmerülő, időben meglehetősen eltérő datálási lehetőségeket. E kísérletek eredménye, hogy manapság leginkább két uralkodó, Claudius (Kr. u. 41–54) vagy Vespasianus (Kr. u. 69–70) neve jön szóba Curtius Rufus tevékenységének és munkájának datálása során.

A kutatás korán felismerte azt is, hogy a datálási probléma megoldásában segítséget jelenthet, ha tisztázzák Curtius Rufus kapcsolatát a korábbi irodalmi, történetírói hagyománnyal. Igyekeztek tehát felderíteni, mely görög vagy latin szerzők művei hathattak Curtius Rufusra, illetve, hogy kik lehettek azok az auktorok, akik követték vagy legalábbis bizonyos szintig használták munkáját, megoldásait. Éppen ezért a kutatók Curtius Rufus munkája és Valerius Maximus,²⁸ Vel-

445–456; DEMPSIE 1991, V; ATKINSON 1998B, 3452. Nero (Kr. u. 54–68) korára datálta VERDIÈRE 1966, 490–509; WISEMAN 1982, 67. Galba (Kr. u. 68. június 9–69. január 15) korára datálta MILNS 1966, 490–507. Vespasianus (Kr. u. 69–79) korára datálta INSTINSKY 1962, 379–383; SCHEDA 1969, 380–383; GRILLI 1976, 215–223; RUTZ 1981, 646–654; UŐ 1983A, 166–168; BARZANÒ 1985, 72–100. (Barzanò szerint Curtius Rufus Alexandros-képe azonban Titusra [Kr. u. 79–81] utalhat); MINISSALE 1983; FUGMANN 1995, 233–243; BORZSÁK 1976, 36–44. A vespasianusi datálással kapcsolatban óvatosabban fogalmazott BAYNHAM (1998C, 219). Traianus (Kr. u. 98–117) korára datálta RÜEGG 1906; BOSWORTH 1983A, 151–154. BOSWORTH (2004, 566) 2004-es írásában inkább a vespasianusi datálásra hajlott. Marcus Aurelius (Kr. u. 161–180 [169-ig Lucius Verusszal együtt]) korára datálta CASTELLI (idézi BÖDEFELD 1982, 99). Septimus Severus (Kr. u. 193–211) korára datálta ALTHEIM 1948, 153–165. Caracalla (Kr. u. 211–217) korára datálta FEARS 2001, 451. Severus Alexander (Kr. u. 222–235) korára datálta GRISSET 1964, 160–164. Constantinus (Kr. u. 306–337) korára datálta PICHON 1908, 210–214. Theodosius (Kr. u. 379–395) korára datálta BARTH (idézi MÜTZELL 1841, LXXVIII).

²⁸ ATKINSON 1980, 40; BAYNHAM 1998C, 26. A történetek hasonlóságának az az oka, hogy a két szerző Trogust használta közös forrásként, vö. ATKINSON 2009, 30.

leius Paterculus,²⁹ az idősebb³⁰ és ifjabb³¹ Seneca, valamint Lucanus³² és Pomponius Mela³³ művei között kerestek és találtak azonosságokat, párhuzamokat. Mégis e kísérletek végül rendre arra az eredményre jutottak, hogy ezek a sok esetben csupán néhány kifejezésre, mondatra, olykor nagyobb szakaszra vonatkozó azonosságok mind az adott korszellem ízlésére és stílusára vezethetők vissza, így nem tekinthetők valódi, közvetlen átvételeknek.³⁴ A hasonlóságok így elsősorban a rétoriskolák hatásával, a retorikai gyakorlatok jellegzetességeivel vagy talán a filozófiai esszék jellemző vonásaival magyarázhatók. Természetesen az is lehetséges, hogy e szerzők ismerték egymás munkáit, létezhetett tehát műveik között valamilyen függőség, a függőség irányának meghatározása – vagyis hogy pontosan melyik szerző használta a másik munkáját – azonban az előbb említett esetekben gyakorlatilag lehetetlen. E lehetőségeken túl ugyancsak magyarázná a munkák közötti egyezéseket, ha azt feltételeznénk, hogy e szerzők – közvetve vagy közvetlenül – ugyanazt a forrást követték munkáikban. E hipotézis bizonyítása

²⁹ SEEL 1956, 92–93; ATKINSON 1980, 40; 169; UŐ 2009, 30. A hasonlóság alapja, hogy mind a két szerző a Iulius–Claudius dinasztia propagandatémáját (*pax, salus*) visszhangozta. Vö. még BAYNHAM 1998C, 25.

³⁰ BARDON 1947A, 125; DOSSON 1887, 244; LEEMAN 1963, 256; ATKINSON 1980, 40–41; BAYNHAM 1998C, 27–29; ATKINSON 2009, 30.

³¹ STEELE 1915, 412 skk.; WILHELM 1928; SCHANZ–HOSIUS 1935, 598–599; ATKINSON 1980, 41; HAMILTON 1988, 445–456; ATKINSON 2009, 31.

³² HOSIUS (1893, 383–392) szerint Lucanus meríthetett Curtius Rufustól. PICHON (1912, 254 skk.) ezzel ellentétben úgy vélte, hogy a hasonlóság alapja a közös forrás használata. Pichon a forrást is azonosította, aki véleménye szerint nem más, mint Livius. Hasonló nézetet van RUTZ 1983B, 399–409; különösen 408, 29. jegyzet. ZWIERLEIN (1988, 67–84) úgy vélte, hogy a hasonlóság alapja a rétoriskolák hatása. Lucanus és Curtius Rufus hasonlóságairól kiváló összefoglaló: MATTHEWS 2008, 256.

³³ PARRONI 1978, 444–446. Szerinte vélhetően Curtius Rufus használta Pomponius Melát. ATKINSON (1998B, 3467; UŐ 2009, 31) szerint azonban a függőség iránya megkérdőjelezhető.

³⁴ Erről bővebben ATKINSON 1980, 39–43.

szintén elképzelhetetlen, hiszen a szerzők szinte sehol sem utaltak arra, hogy honnan vették adataikat.

Curtius Rufus művét nemcsak a már említett kora császárkori szerzőkkel, hanem Tacitus munkáival is összevetették. Ebben az esetben valóban sikerült meggyőzően bizonyítani azt, hogy a két szerző művei között létezik kapcsolat, vagyis fennáll a függőségi viszony. Vitathatatlan tehát az, hogy az egyik szerző ismerte és felhasználta a másik munkáját. Jelen esetben a függőség irányát is sikerült meghatározni, így mára igazolást nyert, hogy Tacitus a későbbi szerző, ő volt az, aki munkáiban felhasználta Curtius Rufus megoldásait.³⁵

Az allúziók, a tudatos rájátszások egyértelmű meghatározása sok esetben továbbra is kétséges maradt, mivel nehezen megállapítható, hogy közvetlen vagy közvetett átvételekről³⁶ volt-e szó. A műben szereplő költői képek, illetve az érzelmileg telített jelenetek megjelenése miatt manapság úgy gondoljuk, hogy Vergilius³⁷ Curtius Rufus előképe lehetett, mint ahogyan az alkalmazott prózaritmus alapján abban is biztosak lehetünk, hogy Cicero³⁸ is hatással volt szerzőnkre.³⁹ Kétségtelen továbbá az is, hogy Curtius Rufus számos epizód megszerkesztése során alkalmazta Livius megoldásait.⁴⁰ Livius hatása leginkább

³⁵ WALTER 1887 (több mint 600 párhuzamot mutatott ki); ALFONSI 1967, 154–155; BORZSÁK 1976, 36–44; LUND 1987, 50–56; BAYNHAM 1998C; BOSWORTH 2004, 554. Vö. még COSTAS RODRÍGEZ 1980. Egyedül STEELE (1915, 416–417) gondolta azt, hogy Tacitus előbb írt, mint Curtius Rufus, feltevését azonban nem fogadta el a kutatás.

³⁶ Vélhetően köztes forrásnak köszönhető az Enniusszal, Naeviusszal, valamint a Silius Italicusszal kimutatható egyezés. A témáról bővebben lásd ATKINSON 1998B, 3467–3468; UŐ 2009, 28.

³⁷ STEELE 1915, 410; PEARSON 1960, 248; BALZER 1971; ATKINSON 1980, 40; UŐ 2009, 29. Vö. még KORZENIEWSKI 1959.

³⁸ ATKINSON 1980, 48. ³⁹ HECKEL 1994, 67.

⁴⁰ DOSSON 1887, 276–277; STEELE 1915, 404–409; 421; UŐ 1919, 40–46; SUMNER 1961, 37, 15. jegyzet; MCQUEEN 1967, 21; RUTZ 1983B, 399–409; UŐ 1986, 2340–2341; BRACCESI 1987, 238–239; ATKINSON 1998B, 3466; BAYNHAM 1998C, 20–25; STONEMAN 1999, 170–171; ATKINSON 2009, 29–30; PAUSCH 2016, 90–92.

Curtius Rufus szókészletén, témáiban, motívumaiban, továbbá a retorikai toposzok és közhelyek alkalmazásában jelentkezik.⁴¹ Hérodotos munkája ugyancsak befolyásolhatta Curtius Rufust a *Historiae* megírása során, ám az megkérdőjelezhető, hogy szerzőnk közvetlenül ismerte-e a görög történetíró munkáját,⁴² nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy Hérodotos már az elsődleges, sőt a másodlagos Alexandros-történetírók elbeszéléseire is hatással volt.⁴³ Mindmáig vitatott az is, hogy Curtius Rufus felhasznált-e bármit Sallustius történeti monográfiáiból.⁴⁴

Bár a szerzői átvételek kérdése továbbra sem tisztázott, mégis a munka szókincse, retorikája, geográfiai terminusai, valamint az alkalmazott prózaritmus alapján mára *communis opinio*, hogy Curtius Rufus egy, a Kr. u. 1. században alkotó történetíró volt.⁴⁵ Ronald Syme éppen ezért a *Historiae* stílusát egy subliviusi, de pre-tacitusi munkaként határozta meg.⁴⁶

⁴¹ BAYNHAM 1998C, 20–21. Baynham hivatkozott SUMNER (1961, 37, 15. jegyzet) megállapítására, amely szerint: *nobody doubts Curtius studied Livy.*

⁴² JACOBY 1919, 1704; PEARSON 1960, 10 skk.; RÜEGG 1906, 64; 66; BLÄNSDORF 1971, 11–24; HECKEL 1984, 9; RUTZ 1986, 2338–2339. ATKINSON (1980, 107–108) nézete szerint Hérodotos hatása megkérdőjelezhető, de 135: *He (scil. Curtius Rufus) knew detail that can be found in the work of Ctesias, Dinon and Herodotus, and his knowledge of Herodotus may have been direct.*

⁴³ MÜLLER 2016, 20.

⁴⁴ BOLAFFI 1949, 195–196; WIEDEMANN 1872, 756–760; RUTZ 1986; ATKINSON 1998B, 3466; UÓ 2009, 16; 29.

⁴⁵ COSTAS RODRIGUEZ 1980; ATKINSON 1980, 43–48; DEMPSIE 1991, 282–284; ATKINSON 1998A, XV; UÓ 1998B, 3473; BAYNHAM 2007, 428. A szókincs és a prózaritmus kérdéséhez vö. még MÜLLER 1954, 755 skk.; PICHON 1908, 210–214. WIRTH (1964, 1350) a prózaritmus és a szerkesztés alapján a későbbi datálás mellett érvelt. Wirth nézete ellen van ATKINSON (2009, 8).

⁴⁶ SYME 1987, 111; ATKINSON 1998A, XI.

Curtius Rufus forráshasználata

Curtius Rufus forráshasználata mindig is a tudományos érdeklődés középpontjában állt, annak ellenére, hogy a szerző csupán három történeti forrást – Kleitarchost, Timagenést és Ptolemaioszt – említett név szerint (*Ptolomaeum, qui postea regnavit, huic pugnae adfuisse auctor est Clitarchus et Timagenes; sed ipse, scilicet gloriae suae non refragatus, afuisse se missum in expeditionem memoriae tradidit.*⁴⁷ *LXXX milia Indorum in ea regione caesa Clitarchus est auctor multosque captivos sub corona venisse.*⁴⁸). Ez természetesen nem jelentette azt, hogy Curtius Rufus e szerzőket ténylegesen olvasta,⁴⁹ s azt sem, hogy kiegészítő források használata nélkül csupán ezeket a forrásokat követte. A kutatók a *Historiae* szöveghelyeit alapos elemzésnek vetették alá, hogy a szerző forráshasználatát tisztázzák, s végül arra a megállapításra jutottak, hogy Curtius Rufus számos olyan információt közölt munkájában, amely a többi Alexandros-történetíró beszámolójában nem szerepelt.⁵⁰ Mindez vagy azt jelenti, hogy Curtius Rufus több információt vett át forrásaiból, mint a többi Alexandros-történetíró, vagy pedig azt, hogy munkájában más forrásokat is követett, mint az összes többi szerző.⁵¹ Az utóbbi felvetésnek meglehetősen kicsi a valószínűsége, általánosan elfogadott ugyanis, hogy Curtius Rufus ugyanabból a forrásanyagból dolgozhatott, mint a többi

⁴⁷ Curt. 9.5.21: „Kleitarkhosz és Timagenész azt állítja, hogy Ptolemaiosz, a későbbi király, részt vett ebben az ütközetben. De ő maga azt jegyezte fel az utókor számára – és ezzel nem ejtett csorbát dicsőségén –, hogy nem lehetett ott; mert hadi kiküldetése másfelé szólította.” (Kárpáty Csilla fordítása.)

⁴⁸ Curt. 9.8.15: „Kleitarkhosz szerint nyolcvanezer induszt lemészároltak ezen a vidéken, és temérdek hadifoglyot eladtak rabszolgának.” (Kárpáty Csilla fordítása.) A néven nevezett Alexandros korabeli költőkhöz vö. Curt. 8.5.8.

⁴⁹ BAYNHAM 1998C, 74.

⁵⁰ RUZICKA 1983, 30–34; HECKEL 1984, 15; ATKINSON 1998B, 3469; BAYNHAM 1998C, 57.

⁵¹ BAYNHAM 1998C, 57.

szervő. Ebből a megállapításból kiindulva elmondható, hogy az eltéréseket így nem a követett forrás vagy források használata magyarázza, hanem az, hogy Curtius Rufus valamilyen okból kifolyólag változtatott a rendelkezésére álló anyagon. Írói szándékának megfelelően jelentősen módosította, kiegészítette, átrendezte vagy éppen teljesen átírta a forrásaiban olvasható anyagot. Mindez azt eredményezi, hogy a *Historiae* cselekményében a hiteles forrásokra visszavezethető történeti anyag keveredik Curtius Rufus invenciójának⁵² termékével.⁵³ Ezek a változtatások elsősorban a szerző írói, retorikai művészetét dokumentálják, vagy tanító és nevelő célkitűzését példázzák.

Curtius Rufus munkája sokszor eltér az Alexandros-történet-írók párhuzamos beszámolóitól. Ennek ellenére a *Historiae* anyaga mégis mutat hasonlóságot Diodóros,⁵⁴ Iustinus,⁵⁵ ki-

⁵² MARTIN 1983, 161–190; BADIÁN 1985A, 443, 2. jegyzet. Hasonló nézetet van még RUTZ 1965, 370–382; HAMILTON 1977, 126–146; HAMMOND 1983; HOLZBERG 1988, 185–201; DEMPSIE 1991, 275–281; HECKEL 1994, 67–78; McKECHNIE 1999, 44–60. GUNDERSON (1982, 177–196) kimutatta a Curtius Rufus munkájában megjelenő fiktív elemeket.

⁵³ ATKINSON 1980; UÓ 1994; UÓ 2000B, 319–324; 325. Ellene van BOSWORTH (1983A, 157–159; UÓ 1997, 219–220).

⁵⁴ Curtius Rufus és Diodóros leírása közötti hasonlóságokról lásd DOSSON 1887, 138–140; SCHWARTZ 1901, 1873–1875. TARN (1948, 116–122) szerint Curtius Rufus olvasta Diodóros írását, és bizonyos részeit le is fordította. HAMILTON (1977, 126–146) szerint Diodóros és Curtius Rufus közös forrásként Kleitarchost követte. HAMMOND (1983) elvetette azt a feltevést, hogy az azonosságok csupán egyetlen forrásra vezethetők vissza. Úgy vélte, hogy Diodóros kiegészítő forrása Diyllos lehetett, akit Curtius Rufus is felhasznált. Hammond nézete ellen van HORNBLOWER 1984, 261–264; BADIÁN 1985B, 454–468. Óvatosabb nézőponoton van ATKINSON 1980, 64–67. Diodóros és Curtius Rufus közös forrása valóban Kleitarchos lehet, vö. SCHACHERMEYR 1970, 92–104; BARZANÒ 1985, 137. BOSWORTH (1976A, 1–46) szerint Curtius Rufus és Diodóros ugyanazt a forrást követhette, azonban más és más módon kivonatolhatta, vö. még HECKEL 1984, 4–6; EGGE 1978; ATKINSON 2009, 20. POROD (1987) szerint Curtius Rufus nem eredetiben olvashatta Kleitarchost.

⁵⁵ Curtius Rufus és a Pompeius Trogus munkáját kivonatoló Iustinus leírása közötti hasonlóságokról és annak okairól lásd TARN 1948, 79; 124. Curtius Rufus és Pompeius Trogus vagy ugyanazokat, vagy legalábbis

sebb mértékben pedig Arrhianos⁵⁶ beszámolójával. Mindez arra ösztönözte a kutatást, hogy kiderítse, honnan erednek ezek a hasonlóságok, vagy másként, mi indokolhatja ezeket az egyezéseket. A kérdés megválaszolása hosszas vitát indított el a tudományos körökben, s végül két lehetséges megoldást tartottak elfogadhatónak. Ennek megfelelően az azonosságokat vagy azzal magyarázták, hogy a vizsgált szerzők egyszerűen csak azonos forrást követtek, vagy azzal, hogy ezek a szerzők olvasták és felhasználták egymás munkáját.⁵⁷ A vita jelenlegi

hasonló forrásokat használt, vö. SCHWARTZ 1901, 1883 skk.; DOSSON 1887, 146–147; BARDON 1947A, 123 skk. JACOBY (1921, 631) szerint Curtius Rufus és Pompeius Trogus egy közbülső forráson keresztül ismerte Kleitarchost. PETERSDORFF (1884) szerint Curtius Rufus az Alexandrosszal kapcsolatos negatív képet Timagenéstől vette Troguson keresztül. Többen úgy vélték, hogy Curtius Rufus olvasta Pompeius Trogus munkáját, s ez meglátszik a szókészletén is, lásd SEEL 1956, 84 skk.; EDSON 1961, 198–203; ATKINSON 1980; DEMPSIE 1991, 270–274; HECKEL 1997, 36; BAYNHAM 1998C, 30–35. PRANDI (1996, 140–144) úgy vélte, hogy Curtius Rufus a kleitarchosi anyagot Timagenéstől vette, elképzelhető azonban az is, hogy olvasta Trogus munkáját.

⁵⁶ Curtius Rufus és Arrhianos beszámolója közötti hasonlóságokról lásd DOSSON 1887, 141–143. WIRTH (1964, 1350) nézete szerint Curtius Rufus olvasta Arrhianos *Anabasis* és *Indiké* című munkáját. Wirth nézete ellen van ATKINSON (2009, 8). ATKINSON (1980, 61–64; UÓ 1998A, XXIV; UÓ 2009, 21–23) úgy vélte, hogy az egyezések elsősorban Ptolemaiosra vezethetők vissza, mégis feltételezett egy további forrást is, aki nézete szerint nem lehetett más, mint Onésikritos, akit Curtius Rufus talán éppen Kleitarchoson (vagy Médeioson) keresztül ismerhetett. Végül a következő álláspontra helyezkedett, vö. ATKINSON 1980, 64: *But the central point is that Curtius used a source that was often close to what Arrian preserves, and, if Aristobulus was not much used by Curtius, we must conclude that Curtius read Ptolemy, as he appears to claim, or a source that drew heavily on Ptolemy, or both Ptolemy and a related source. This brings us to a consideration of Cleitarchus.* DEMPSIE (1991, 172) véleménye szerint az azonosságok valóban egy közös forrásra, Ptolemaiosra vezethetők vissza. BOSWORTH (1983A, 155–156) ugyanakkor elképzelhetőnek tartotta azt is, hogy Aristobulos lehetett a közös forrás. Ezt a gondolatot azonban már TARN (1948, 107) és DOSSON (1887, 144) is felvetette.

⁵⁷ Curtius Rufus forráshasználatát érintő hipotézisekről kiváló összefoglaló: SEIBERT 1972, 31–34; EGGE 1978, 27–40; POROD 1987, 2–29; ATKINSON 1998B, 3458–3465. Vö. még PORTA 2005, 52.

helyzetét jól illusztrálja John Edward Atkinson megállapítása, aki meglehetősen tömören és viszonylag röviden összegezte mindazt, amit manapság Curtius Rufus forráshasználatáról tudni lehet. Atkinson szerint tehát Curtius Rufus és Diodóros legalább egy közös forrást használhatott, s ez a forrás minden valószínűség szerint egy elsődleges szerző, Kleitarchos lehetett. Curtius Rufus szóhasználata és stílusa arra utal, hogy olvasta Trogus munkáját, s az is valószínűsíthető, hogy közvetlenül, nem pedig Trogus munkáján keresztül ismerte Timagenés anyagát. Felhasználta továbbá az ugyancsak elsődleges forrás, Ptolemaios munkáját, de meglehetősen kritikusan állhatott ehhez az anyaghoz, mivel esetben Ptolemaios leírásait más forrás beszámolójával egészítette ki. Ez a keveredés (*contaminatio*) számos tévedést és hibát eredményezett Curtius Rufus munkájában. A műben szereplő prozopográfiai adatok azt sugallják, hogy Curtius Rufus Polyperchón és Antipatros köreihez tartozó forrásanyagot is felhasznált. Ez egybevág azzal a feltételezéssel, hogy inkább Onésikritos, s nem annyira Nearchos anyagát követhette.⁵⁸ Az Alexandros halálát követő események elbeszélése során hiányoznak az adatok Eumenésre vonatkozóan, amely abba az irányba mutat, hogy Curtius Rufus továbbra is Kleitarchost használta, s nem váltott át Hieronymos anyagára oly módon, mint ahogyan azt Diodóros tette 18. könyvében.⁵⁹ Eddig tehát Atkinson összegzése.

A Historiae szerkezete és stílusa

Curtius Rufus történetírói hitvallása meglehetősen szkeptikus: *Equidem plura transcribo quam credo: nam nec adfirmare sustineo, de quibus dubito, nec subducere, quae accepi.*⁶⁰

⁵⁸ Curtius Rufus ismerhette Aristobulos, Nearchos és Onésikritos munkáját is, vö. MÜLLER 2016, 15.

⁵⁹ ATKINSON 1998A, XXIV–XXV.

⁶⁰ Curt. 9.1.34: „Jómagam több dolgot leírok, mint amennyit elhiszek; de

*Traditum magis quam creditum refero.*⁶¹ A szerző ezekkel a megjegyzéseivel nyíltan Hérodotos alapelve mellett foglalt állást.⁶² William Woodthorpe Tarn tévesen úgy vélte, hogy a két szöveghely egyértelmű bizonyítéka annak, hogy szerzőnk semmiféle történetírói alapelvvel sem rendelkezett.⁶³ John Edward Atkinson azonban védelmébe vette Curtius Rufust és azt feltételezte, hogy a szerző állítása talán egy retorikai fogás (*captatio benevolentiae*) lehetett az olvasó bizalmának elnyeréséhez. Az is elképzelhető azonban, hogy Curtius Rufus ezzel a megjegyzéssel csupán azt akarta kifejezésre juttatni, hogy az igazság kiderítése olykor-olykor nehézségekbe ütközik.⁶⁴

A *Historiae* megírásával a szerző elsődleges célja – az antik történetírás koncepciójának megfelelően – az olvasó tanítása, jellemének építése és egyben szórakoztatása volt. Mindez azt jelenti, hogy a történeti munka egyben élvezetes olvasnivaló is.⁶⁵ Mivel a történeti anyagba rendre belekeverednek olyan elemek, motívumok, melyek Curtius Rufus változtatásának eredményei, a kutatás nem csupán történeti, de irodalmi szempontból is elemzés alá vonta a *Historiae* cselekményét. Mindez azonban továbbra is a forráskutatás eredményeinek felhasználásával, ismételt körbejárásával történt. Többek között

nem akarom sem igaznak állítani azt, amiben kételkedem, sem elhallgatni azt, amit hallottam.” (Kárpáty Csilla fordítása.) Vö. még Curt. 7.8.11.

⁶¹ Curt. 10.10.12: „És most hihetetlen dolgot beszélek el a hagyomány alapján.” (Kárpáty Csilla fordítása.) Vö. még Curt. 5.6.9.

⁶² Hdt. 1.5.3; 2.123.1; 5.45.2; 7.152.3. Vö. még Sall. *Ing.* 17.7; Liv. *Praef.* 6; Val. Max. 1.8.7; Plin. *nat.* 17.93; Tac. *Germ.* 3.3; Tac. *hist.* 2.50.2; Paus. 2.17.4; 6.3.8.

⁶³ TARN 1948, 92.

⁶⁴ ATKINSON 1994, 115–116; UŐ 1980, 58; UŐ 2000A, 530; UŐ 2009, 35; 231–232. Vö. még BAYNHAM 1998C, 86.

⁶⁵ MINISSALE 1983, 63. Hasonló nézetten van FEARS 2001, 449; 450; CURRIE 1990, 69: *His aim is to instruct, edify and entertain, and he is pleasant to read.*

Robert Porod,⁶⁶ Werner Rutz,⁶⁷ H. MacL. Currie,⁶⁸ Elizabeth Baynham,⁶⁹ John Edward Atkinson⁷⁰ és Francesca Minissale⁷¹ vizsgálták kimerítően a szerző írói technikáját, szerkesztési elvét és műgondját. E kutatások legfőbb eredménye az volt, hogy kimutatták az egyes könyvek felépítését meghatározó kompozíciós technikát,⁷² az egész műben, azon belül is az egyes könyvekben, *caputok*ban jelentkező keretes szerkesztéseket. Felismerték tehát az epizódok szerkesztését meghatározó⁷³ legfőbb vezérszálát, vagyis a szerencse (*fortuna*)⁷⁴ és a siker (*felicitas*), valamint a hatalom (*regnum*) témájának ismétlődő megjelenését,⁷⁵ továbbá az egymásnak ellentmondó motívu-

⁶⁶ POROD 1987.

⁶⁷ RUTZ 1965, 370–382; UŐ 1983B, 399–409; UŐ 1986, 2329–2357.

⁶⁸ CURRIE 1990, 63–77. ⁶⁹ BAYNHAM 1998C.

⁷⁰ ATKINSON 1980; UŐ 1994; UŐ 2009.

⁷¹ MINISSALE 1983. ⁷² ATKINSON 2009, 18.

⁷³ ATKINSON 1980; POROD 1987; HOLZBERG 1988, 185–201; GISSEL 1999, 69–83.

⁷⁴ A Curtius Rufus munkájában szereplő fortunafogalom jelentéséhez vö. McQUEEN 1967, 33. BARZANÒ (1985, 121–122) Curtius Rufus fortunafogalmát kapcsolatba hozta a Tacitus műveiben szereplő fortuna felfogásával. Számos szöveghelyet (Curt. 3.6.18; 3.8.29; 3.11.23; 3.13.12; 4.1.40; 4.6.17; 4.9.22; 4.16.10; 5.5.5; 5.6.19; 5.12.20; 5.13.22; 6.1.9; 6.6.27; 8.13.22; 9.5.3; 10.1.30; 10.5.36) citált a fogalom pontosabb megértéséhez, s végül arra a következtetésre jutott, hogy Curtius Rufusnál a fortuna az emberi élet abszolút és megállíthatatlan parancsolója. Uralja a halandókat, gúnyt űz belőlük, és néha nyomorúságba taszítja őket. Bármit megtehet, s úgy alakítja az események menetét, ahogy csak akarja, s kivétel nélkül mindenkinek meg kell hajolnia a hatalma előtt. Nincs nála fontosabb tényező, mert jelentősen megváltoztathatja, sőt megfordíthatja az események menetét. BAYNHAM (1998C, 101–131, különösen 111) a *Historiae*ban szereplő fortunafogalom három aspektusát különítette el: *Essentially, Curtius' development of fortuna in his history is related to three concepts: Alexander's personal fortuna in the sense of an inevitable success or good luck, which is connected, in turn, to the historian's ideas on fatum (destiny), and finally unfailing fortuna's capacity to corrupt the ingenium of its subject.* Curtius Rufus fortunafogalmához vö. még GALLI 2016, 159–169; STONEMAN 2016, 301–322.

⁷⁵ BAYNHAM 1998C, 12–13. Baynham nézete ellen érvel BORZSÁK 2003, 128–129.

mok – így a lojalitás és árulás, valamint a szabadság (*libertas*) és a hatalom, elnyomás (*regnum*) témájához kapcsolódó gondolatok, kérdések – szereplők ábrázolását, epizódok felépítését és a könyvek szerkezetét meghatározó szerepét.⁷⁶

Többen úgy vélték, hogy Curtius Rufus Livius példáját követte, így a tíz könyvből álló munkát két nagyobb, egyenként öt könyvből álló egységre, *pentasra* bontották.⁷⁷ Ebben az értelmezésben a két egységet az 5. könyv végén található, Dareios tragikus halálát bemutató epizód választja szét. Curtius Rufus alkalmazta a párhuzamos szerkesztést a két *pentason*, illetve az egyes könyveken belül is, így például a Dareios halálát bemutató jelenetnek a munkát lezáró 10. könyvben találjuk meg a párját, ahol a szerző Alexandros halálát és halálának tragikus következményeit ábrázolta.⁷⁸ A második *pentas* témáját mintegy új témamegjelölésként a következő mondat vezeti be: *quem arma Persarum non fregerant vitia vicerunt*.⁷⁹ A két nagyobb *pentas* szorosán kapcsolódik egymáshoz, hiszen a két rész között számos helyen találkozhatunk egy későbbi vagy egy korábbi epizódra vonatkoztható utalással.⁸⁰ Ezeket a művön belüli egymásra utalásokat Curtius Rufus vagy a jelenetek hasonló felépítésével, azonos motívumaival, vagy szinte teljes mértékben azonos mondatstruktúrákkal, kifejezésekkel, esetleg szokatlan szóval illetett tárgyak, eszközök (perzsa kard,

⁷⁶ BAYNHAM 1998C, 12–13; 118–123.

⁷⁷ RUTZ 1986, 2335; HOLZBERG 1988, 189–190; BAYNHAM 1998C, 37. Vö. még ATKINSON 2009, 18; 44.

⁷⁸ RUTZ 1986, 2335. Vö. még ATKINSON 1998A, XXX. Curtius Rufus szerkesztési megoldásainak további példáihoz lásd ATKINSON 2009, 17.

⁷⁹ Curt. 6.2.1: „s ő, akit nem törhettek meg a perzsa fegyverek, a bűnök martaléka lett.” (Kárpáty Csilla fordítása.) Vö. RUTZ 1986, 2335. A második *pentastól* (Alexandros mint Ázsia ura) kezdve egyre inkább előtérbe került az uralkodó és a népe közötti egyre terheltebb és feszültebb viszony ábrázolása. Vö. BAYNHAM 1998C, 127; PORTA 2005, 58–59; ATKINSON 2009, 18. Curtius Rufus érzékeltette tehát ezt az árulásnak és lázadásnak alapot adó feszültséget.

⁸⁰ RUTZ 1986, 2335–2336; HOLZBERG 1988, 185–201.

acinaces) ismétlődő megjelenítésével tette egyértelművé. Elizabeth Baynham arra a megállapításra jutott, hogy a két *pentas* között a legjelentősebb összekötő kapocs a *regnum* és a *fortuna* tematikájának ismétlődő felbukkanása.⁸¹ Úgy vélte továbbá, hogy Curtius Rufus az első *pentas*ban azt a tradicionálisan római gondolatot kívánta szemléltetni, hogy hogyan hat a fortuna Alexandros és ellenfele, Dareios gondolataira, tettheire, továbbá hogy a siker milyen befolyással lehet a szereplők személyiségére (*ingenium*).⁸² Dareios halálát követően a második egységben Curtius Rufus immár csak Alexandros alakjára koncentrált, akit mint *dux*, *rex*, majd egyre inkább mint *tyrannus* jellemzett.⁸³

A szerző a könyveken belül az epizodikus struktúrát követte, szigorúan szem előtt tartva a tragikus történetírás Aristoteléstől átvett követelményét (ὅλη καὶ τελεία προᾶξις⁸⁴), vagyis a háromosztatú kidolgozottságot.⁸⁵ A jeleneteket többnyire olyan elvont fogalmak, erények vagy vétkek köré szervezte, mint a makacsság (*contumacia*), adott szó, ígéret (*fides*), szabadság

⁸¹ BAYNHAM 1998C.

⁸² A fortuna változékonyságára való figyelmeztetés visszatérő témája Curtius Rufus munkájának, Curt. 4.5.2; 7.2.19; 7.8.24; 8.14.43. Vö. BAYNHAM 1998C, 123–131.

⁸³ BAYNHAM 1998C, 12.

⁸⁴ Aristot. *poet.* 1450b24: „teljes és egész cselekvés” (Ritoók Zsigmond fordítása.) A gondolat kifejtéséhez vö. Aristot. *poet.* 1450b24–1451a6; 1459a19–20.

⁸⁵ Holzberg a Curtius Rufus munkájában megtalálható Philippos-epizódot (Curt. 3.5.1–3.6.20) mintadarabnak titulálta, és kimutatta szerkesztésében a liviusi mintát, továbbá azt, hogy a jelenet felépítése tulajdonképpen egy dráma szerkezetének feleltethető meg, vö. HOLZBERG 1988, 193–196; 200: *Bei der formal-ästhetischen Interpretation erwies sich die Philippos-Episode als sorgfältig gegliederte Einzelerzählung livianischer Prägung, in der eine durch zweimaligen Ortswechsel bewirkte dreiteilige Struktur durch nochmalige Dreiteilung des sehr breit gehaltenen Mittelstücks zu einer dramenähnlichen Sequenz von fünf einander symmetrisch zugeordneten Handlungsabschnitten ausgebaut ist und in der die Schilderung der Ereignisse durch Verwendung dramatischer Mittel wie Massenszene, Dialog und Monolog einen ausgesprochen geschehensnahen Eindruck macht.* Curtius Rufus munkájában a tragikus történetírás elemeinek további megjelenéséhez lásd DIADORI 1981, 225–231.

(*libertas*), bátorság, erény (*virtus*), (szülők iránti) szeretet (*pietas [erga parentes]*), kegyes jóindulat (a legyőzöttek iránt) (*clementia [in devictos]*), önuralom (*continentia*), mértéktartás (*moderatio*), önkényuralom [*licentia (regni)*], kegyetlenség (*crudelitas*), harag, düh (*ira*), gőg (*superbia*), féktelenség (*lascivia*), színlelés (*dissimulatio*).⁸⁶

Néhány kutató úgy vélte, hogy Curtius Rufus egyes epizódokat a többi jelenet rovására dolgozott ki, így munkáját lazán kapcsolódó látványos epizódok vagy bemutatódarabok (*showpieces*) sorozatának tekintették.⁸⁷ Ha ezt a kutatói vélekedést elfogadjuk, akkor mindez azt jelentené, hogy a munkában nem lehet találni egy egységes kompozíciót, sem pedig egy következetes narratívát.⁸⁸ Már Elizabeth Baynham is megállapította azt, hogy a *Historiae* szerzője módosította forrásai anyagát, s úgy vélte, hogy ezeket a változtatásokat Curtius Rufus irodalmi célok érdekében vagy politikai éleslátása következtében hajthatta végre.⁸⁹ Mindez a gyakorlatban azt eredményezi, hogy Curtius Rufus nagy hangsúlyt fektetett a könyvek záradékának kidolgozására, hiszen mindig a könyvek végére időzített egy tetőpontjára érő epizódot. Az anyag kronológiát felborító elrendezése, továbbá a szerző azon szándéka, hogy következő könyve elején valamilyen formában visszatekintszen az előző könyv konklúziójára, a tervszerűség benyomását kelti, s ellentmond azoknak a véleményeknek, amelyek a kompozíció

⁸⁶ BAYNHAM 1998C, 13. Némileg más kontextusban *uo.*, 134. Baynham listáját kiegészítettem néhány ugyancsak fontos fogalommal, erénnyel vagy hibával. A felsorolt fogalmak részletesebb értelmezéséhez vö. még ATKINSON 2009, 155–172.

⁸⁷ A témához lásd MCQUEEN 1967, 26. POROD (1987) úgy vélte, hogy Curtius Rufus a töréseket ügyesen hidalta át.

⁸⁸ BOSWORTH 1983A, 158: *Curtius's rhetoric operated with a narrow focus, dealing with each episode in isolation and not attempting any universal characterization.* A *Historiae* felépítésében egységes koncepciót feltételezett HOLZBERG 1988, 185–201; ATKINSON 1980; UŐ 1994; UŐ 1998A, XXX; BAYNHAM 1998C, *passim*, különösen 13.

⁸⁹ BAYNHAM 1998C, 13.

hiányát róják fel.⁹⁰ Kétségtelen, hogy Curtius Rufus követte az epizodikus struktúrát, mégis kiváló érzékkel és jó aránnyal fűzte össze jeleneteit, törekedve a tematikus egyensúlyra és egységre.⁹¹ E szempontokat szem előtt tartva aligha vonható kétségbe egy egységes és jól átgondolt koncepció jelenléte a munka megírása során.

Curtius Rufus viszonyulása a retorikához és a filozófiához

A korábbi történetírói gyakorlatot követve Curtius Rufus az epizódok megszerkesztése során a szokványos retorikai klisékkel dolgozott.⁹² A történeti anyagot örök érvényű erkölcsi, pszichológiai megjegyzésekkel látta el. Kiváló kolorista, aki a seregeket (seregszemle), a meneteléseket, a felvonulásokat és a szereplőket, valamint a szereplők öltözékét is gondosan megválasztott szavakon keresztül gazdagon és képszerű formában festi le olvasójának.⁹³ Ez a szemléletes ábrázolásmód művészetének kinyilvánításán túl arra szolgál, hogy felkeltse az olvasó együttérzését (*συμπάθεια*) azokban a jelenetekben, ahol

⁹⁰ RUTZ 1986, 2333–2336; BAYNHAM 1998C, 37.

⁹¹ BAYNHAM 1998C, 13; 42.

⁹² Curtius Rufus retorikai stílusáról bővebben lásd LEEMAN 1963, 255–256; MINISSALE 1983, 32–33; BOSWORTH 1983A, 158. PORTA (2005, 62–68, különösen 63) megjegyezte, hogy Curtius Rufus beszédírói módszerére nem jellemző a thukydidési elvek, kritériumok követése. Úgy vélte, hogy a szerző ezzel szemben tökéletesen valósította meg azokat az elveket, amelyeket csaknem egy századdal később Lukianos foglal majd írásba a *Quomodo historia conscribenda sit* című munkájában 58: ἦν δέ ποτε καὶ λόγους ἐροῦντά τινα δεήσῃ εἰσάγειν, μάλιστα μὲν εἰοικότα τῷ προσώπῳ καὶ τῷ πράγματι οἰκεία λεγέσθω, ἔπειτα ὡς σαφέστατα καὶ ταῦτα. πλὴν ἐφείτῃ σοι τότε καὶ ῥητορευοῦσαι καὶ ἐπιδείξαι τὴν τῶν λόγων δεινότητα. („Ha egy szónokló szereplőt kell fölléptetned, beszéljen úgy, ahogy az leginkább illik a személyéhez és a helyzethez. A beszédének is a lehető legvilágosabbnak kell lennie. Ilyenkor egyébként szónokolhatsz, megcsillogtathatod rétori képességeidet.”) (Kapitánffy István fordítása.)

⁹³ DIADORI 1981, 228.

személyek vagy csoportok szenvedését kívánja minél erőteljesebben ábrázolni. Retorikai beállítottsága leginkább az olvasó érzelmeire szüntelenül hatást gyakorló patetikus és drámai jelenetek megformálásában,⁹⁴ a monológok és a dialógusok briliáns kidolgozásában, a tömegjelenetekben, a szinte mindig morális üzenetet hordozó *sententiae*⁹⁵ alkalmazásában, vagy pedig az *epitaphiumok*⁹⁶ és digressziók beillesztésében érhetők tetten. Ugyancsak a retorika hatásának tulajdonítható az epika vagy a tragikus történetírás szabályait követő megoldása is, vagyis az az igénye, hogy a könyvek kezdetét és lezárását bravúrosan munkálja ki.⁹⁷ Curtius Rufus könyveit a következő hangsúlyos jelenetekkel zárta le:

3. könyv: Alexandros és Dareios bemutatása az issosi győzelmet követően;

4. könyv: Alexandros gaugamélai győzelme;

5. könyv: Dareios megtalálása (valószínűleg halálának és temetésének bemutatása);⁹⁸

⁹⁴ DOSSON 1887, 311; KROLL 1924, 333; BARDON 1947B, 193–220; RUTZ 1965, 370–382; MCQUEEN 1967, 28; DIADORI 1981, 228–229; CURRIE 1990, 70; 73. MINISSALE (1983, 57–58; 64; UŐ 1988, 137–138) a jelenetek képszerű megformálását a költészet vagy az eposz hatásának tulajdonította.

⁹⁵ Curtius Rufus a *sententiae*t a szereplők viselkedésének és pszichológiai motivációjának illusztrálására használta. Erről bővebben: MCQUEEN 1967, 30; ATKINSON 1980, 69; BAYNHAM 1998C, 90; GALLI 2016, 159–169.

⁹⁶ Curt. 7.2.33–34; 8.8.21–22; 10.5.26–37. Városokra alkalmazva lásd Curt. 4.4.19–21; 5.7.8–9.

⁹⁷ RUTZ 1986, 2333–2334. Vö. MCQUEEN 1967, 28–29; GUNDERSON 1982, 185; ATKINSON 2009, 44.

⁹⁸ A szövegben egy hosszabb *lacuna* található a *Historiae* 5.13.25. szöveghelye után, így az 5. könyv jelen állapotában a sebesült Dareios megtalálása előtt szakad meg. Nincs adatunk tehát arról, hogyan is ábrázolta Curtius Rufus a perzsa uralkodó halálát. Mivel a *Historiae* 10. könyvében szerepel egy Alexandros-*epitaphium*, ezért – a szerző általában alkalmazott párhuzamos szerkesztési megoldásából kiindulva – BAYNHAM (1998C, 44) azt feltételezte, hogy Curtius Rufus az 5. könyv végére helyezhette Dareios *epitaphiumát*.

- 6. könyv: Philótas kivégzése;
- 7. könyv: a sogdai sziklavarak, erődök ostroma;
- 8. könyv: a Póros feletti győzelem és a vele való kiegyezés;
- 9. könyv: Alexandros mint második Bacchus.

A jelenetek sora tehát az emberi Alexandros *triumphus*ától az emberfeletti Alexandros győzelméig vezetett el. E megállapítást követően jutott Werner Rutz arra a következtetésre, hogy a sikerek következményekkel jártak, hiszen az emelkedéssel egyidejűleg jelentek meg Alexandros jellemében a morális hanyatlás jelei.⁹⁹

A *Historiae* cselekményében szereplő, hol *oratio rectában*, hol *oratio obliquában* megfogalmazott, ellentétes nézőpontokat ütköztető, remekbe szabott rövidebb és hosszabb beszédeket, beszédpárokat Curtius Rufus maga dolgozhatta ki és szerkeszthette egybe.¹⁰⁰ Ezt a feltevést általában a frazeológia egyöntetőségével igazolják.

A retorika hatásának hangsúlyos megjelenése egyáltalán nem meglepő a *Historiae* anyagában, hiszen Alexandros személyisége – erényei és hibái miatt – mindig is a *declamatiók*, retorikai gyakorlatok közkedvelt témája volt.¹⁰¹

A szerző filozófiai nézőpontján is érdemes egy kicsit eltűnődni, még akkor is, ha a munkában szereplő számos következtetés és szövegprobléma miatt máig problematikus Curtius Rufus filozófiai irányultságának egyértelmű meghatározása.¹⁰²

⁹⁹ RUTZ 1986, 2333–2334.

¹⁰⁰ A beszédek elemzéséről, céljáról és felépítéséről lásd HELMREICH 1927; BARDON 1947B, 203–205; MINISSALE 1983, 41–62; GISSEL 1995, 215–236; BAYNHAM 1998C, 46–56; PORTA 2005, 62–68. SCHANZ–HOSIUS (1935, 599–600) szerint Curtius Rufus nem történetíró, hanem csak szónok. Vö. még BAYNHAM 1998C, 9; BOSWORTH 2000, 9.

¹⁰¹ BOSWORTH 1983A, 158; CURRIE 1990, 75; BAYNHAM 1998C, 9; 11; 25; UŐ 2003, 15; UŐ 2009, 290–291. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy Alexandros nagyszabású tetteinek, elért sikereinek és győzhetetlenségének köszönhetően a legnépszerűbb hadvezéri mintává (*exemplum*), az *imitatio* és *aemulatio* tárgyává vált. Alexandros megjelenéséhez a latin irodalomban vö. HORST 1987; SPENCER 2002; UŐ 2009, 251–274.

¹⁰² A szövegproblémák illusztrálására álljon példaként Curtius Rufus 5.

A *Historiae*ben tárgyalt téma és a munka gondolatísága alapján Curtius Rufust eklektikus szerzőnek¹⁰³ tekintették. Ezen a nyomon elindulva munkájában elsősorban sztoikus,¹⁰⁴ ritkábban epikureista gondolatok jelenlétét feltételezték.¹⁰⁵ Az epikureizmus hatását a szerző jóslatokkal és jövendölésekkel kapcsolatos szkeptikus, sőt inkább kritikus viszonyulásában¹⁰⁶ ismerték fel,¹⁰⁷ míg a sztoikus jegyeket általában abban, ahogyan Curtius Rufus Alexandros jellemét ábrázolta. A sztoikus nézőpont szerint ugyanis Alexandros hibái látens formában már kezdettől fogva jelen lehettek az uralkodó jellemében. Ugyancsak sztoikus hatást feltételeztek a következő témák és gondolatok megjelenésének háttérében: a király és a királyság tisztelete (Curt. 3.6.17), a komolyság, szigorúság (*gravitas*) erényének elismerése (Curt. 8.5.13), az egyenlőség gondolata-

könyvének egy részlete, vö. Curt. 5.11.10: *Eludant fidem licet, quibus forte temere humana negotia volvi agique persuasum est <nec serie> nexuque causarum latentium et multo ante destinatarum suum quemque ordinem inmutabili lege percurrere*. Ha a szövegben szereplő *nexuque* kifejezést elfogadjuk, arra a megállapításra jutunk, hogy Curtius Rufus osztotta a sztoikus determinizmus gondolatát. Ha azonban Jeep felvetését elfogadva a *nexuque* kifejezést *nexuve* szóra módosítjuk, a szöveg fordítása is radikálisan változik. Ez utóbbi értelmezésben Curtius Rufus éppen hogy elutasítana minden végzetszerűsége utaló gondolatot. A kutatók a szövegrészletet annyira problematikusnak bélyegezték, hogy végül arra a döntésre jutottak, hogy ezt a részt semmiképpen sem lehet alapul venni Curtius Rufus filozófiához való viszonyának meghatározása során. A szöveggel kapcsolatos problémákhoz lásd MCQUEEN 1967, 41; BARZANÒ 1985, 120–121; ATKINSON 1994, 148–149; BAYNHAM 1998C, 112–113; ATKINSON 2009, 15, 35. jegyzet.

¹⁰³ DOSSON 1887, 266.

¹⁰⁴ STROUX 1933, 222–240; FEARS 1974, 113–130.

¹⁰⁵ Curt. 4.1.25: *‘Utinam’ [...]* *‘eodem animo regnum pati possim!’* („Bár csak ugyanolyan bátran viselném királyságomat is.”) (Kárpáty Csilla fordítása.) BROWN (1949, 49) ezt a szöveghelyet a kynikusok erkölcsfilozófiai tanításával kapcsolta össze, amely szerint az uralkodó feladata, hogy ellenálljon minden szenvedélynek, és csupán kötelességei teljesítésére koncentráljon.

¹⁰⁶ Curt. 3.3.2; 4.3.23; 4.6.12; 4.7.8; 4.10.5; 4.10.7; 4.15.26; 5.4.1; 7.7.8. Vö. ATKINSON 1980, 118; PORTA 2005, 708–709, 11. jegyzet.

¹⁰⁷ Erről bővebben MCQUEEN 1967, 33; 41; BAYNHAM 1998C, 10; 114.

tának megjelenése (Curt. 7.3.17; 7.5.9–12; 7.6.11; 8.4.15), a halál végső szabadulásként való felfogása (Curt. 8.7.14–15), a népek joga (*ius gentium*) megtartásának tisztelete (Curt. 4.2.15; 6.11.15), továbbá a sztoikus determinizmussal kapcsolatba hozható végzetben való hit (Curt. 3.6.18).¹⁰⁸ Earl I. McQueen nézete szerint azonban Curtius Rufus sztoikus viszonyulása felületes, hiszen a Dareios szájába adott beszédben a szerző egyáltalán nem tartja nemesnek az öngyilkosságot,¹⁰⁹ a *ius gentium* gondolatára történő utalások pedig egyszerűen liviusi reminiscenciák. A *Historiae* szövegében felbukkanó ellentmondások McQueen véleménye szerint leginkább azzal magyarázhatók, hogy Curtius Rufus nem érdeklődhetett különösebben a filozófia iránt.¹¹⁰

A kutatás jelenlegi állása szerint a *Historiae* cselekményében valóban lehetetlen a mű egészén végigvonuló egységes és koherens sztoikus vezérszálát felismerni.¹¹¹ Az epizódokban elszórtan megjelenő sztoikus és más filozófiai irányzatokhoz kapcsolható gondolatok így leginkább a szerző rómaiságára, római eszmerendszerére és értékrendjére vezethetők vissza, nem pedig egy konkrét filozófiai iskola tanítására.¹¹²

¹⁰⁸ CURRIE 1990, 69; MCQUEEN 1967, 32–33. BAYNHAM (1998C, 111) megkérdőjelezte McQueen listáját.

¹⁰⁹ BAYNHAM 1998C, 116.

¹¹⁰ MCQUEEN 1967, 33.

¹¹¹ ATKINSON (2009, 28; 35–36) úgy vélte, hogy Curtius Rufus az Alexandrosról szóló végső értékelésében (Curt. 10.5.26–37) visszahangozza a sztoikus gondolatokat. Ennek ellenére Atkinson továbbra is kitartott amellett, hogy Curtius Rufus Alexandros-ábrázolásában nem lehet egy egységes sztoikus szálát kimutatni.

¹¹² BARZANÒ 1985, 124.

Curtius Rufus Alexandros-képe

A kutatás ugyancsak sokat foglalkozott azzal a témával, hogy Curtius Rufus hogyan ábrázolta Alexandrost, s munkájában hogyan értékelte tetteit. A kérdés így az volt, hogy a szerző vajon inkább pozitív vagy inkább negatív felé hajló, avagy teljesen semleges képet közvetített-e a makedón uralkodóról. Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy Curtius Rufus az első *pentas*ban Alexandros erényeit (*virtutes*), jellemének pozitívumait hangsúlyozza, s csupán nagy ritkán említett egy-egy feddésre méltó negatív tulajdonságot. Ez a pozitív kép azonban a későbbi könyvekben egyre sötétebbé, egyre negatívabbá vált. E vélemények szerint a *Historiae* cselekményében az első *pentas* lezárása, vagyis Dareios végső vereségének és halálának elbeszélése jelezheti a fordulópontot Alexandros karakterében. Ez lenne tehát az a pillanat, ami után az eddig önmegtartóztató, bátor, fiatal hősként és *fortunatus rex*ként¹¹³ bemutatott Alexandros jelleme radikálisan megváltozik. Innentől kezdve a szerző – a második *pentas*ban végig – Alexandros hibáinak, negatív tulajdonságainak (*vitia*) ábrázolására törekedett volna. A jellemváltozás így az ázsiai hadjárat eredménye lenne, hiszen Alexandros ekkor ismerkedhetett meg az idegen, perzsa szokásokkal (*alieni mores et externi, peregrini [...] mores*),¹¹⁴ és ekkor láthatta meg a perzsa társadalom fényűzését (*luxuria*) és gazdagságát (*opulentia*). A hadjárat következményeként jelleme a siker és a szerencse (*fortuna*) adományainak¹¹⁵ hatására negatív irányba változott.

¹¹³ BAYNHAM 1998C.

¹¹⁴ Vö. Curt. 4.6.10; 6.2.2; 6.6.9; 8.1.23. Különösen pedig Curt. 8.5.20: *Expresserat non ad sensionem modo, sed etiam vocem, seniorum praecipue, quibus gravis erat inveterati moris externa mutatio.* („Szavai nemcsak néma helyeslést váltottak ki, hanem hangos visszahangot is, különösen az öregek részéről, akik nehezen törődtek bele, hogy ősi szokásaikat kiszorítják az idegen országbeliek.”) (Kárpáty Csilla fordítása.)

¹¹⁵ BAYNHAM (1998C, 128) megállapítása szerint a retorikai iskolák közkedvelt témája volt annak ábrázolása, hogy hogyan hatott a *fortuna* és a siker Alexandros jellemeire.

A szövegben ez a jellemtorzulás a perzsa uralkodói külsőségek egyre növekvő átvételében,¹¹⁶ a honi szokások (*patrii mores*) elhagyásában, végül hatalmas növekvő abszolútizálásában, iszákosságában, paranoid viselkedésében, gyanakvásában, s ezzel összefüggésben a közvetlen környezetében lévő ok nélküli elpusztításában¹¹⁷ mutatkozott meg.¹¹⁸ Ennek az első *pentas*-ban egyértelműen pozitív, majd a második *pentas* kezdetétől egyre sötétebb Alexandros-képet feltételező kutatói véleménynek ellentmond, hogy már az első *pentas* könyveiben is felbukkannak Alexandros jellemét bíráló, értékelő rövidebb vagy hosszabb megjegyzések, kommentárok,¹¹⁹ mint ahogyan a fordulópontot követő könyvekben is szerepelnek Alexandros jellemvonásainak pozitívumait hangsúlyozó állítások.¹²⁰ Curtius Rufus műve legvégén – Alexandros halálának részletes elbeszélését követően

¹¹⁶ Ennek szemléltetéséhez lásd Curt. 6.6.1–8.

¹¹⁷ Curt. 6.2.4: *Hinc saepius comparatae in caput eius insidiae, secessio militum et liberior inter mutuas querellas dolor, ipsius deinde nunc ira nunc suspiciones, quas excitabat inconsultus pavor, ceteraque his similia, quae deinde dicuntur.* („Ezért ármánykodtak ellene, a katonák forrongtak, veszekedtek, és mind szabadabban tört ki elkeseredésük. A király hol haragra lobbant, hol gyanút fogott, mindezt szította az okatlan félelem, és még sok más minden, amiről később kerül szó.”) (Kárpáty Csilla fordítása.)

¹¹⁸ TARN 1948; SUMNER 1961, 33; BARZANÒ 1985, 114–116; RUTZ 1986, 2344–2346; CURRIE 1990, 73; BAYNHAM 1998C, 22; 42; 165. BAYNHAM (2009, 291) felfigyelt arra, hogy az Alexandros jellemében bekövetkező torzulást Diodóros (17.77.4–7), Curtius Rufus (6.6.1–12), Iustinus (12.3.8–12) és a *Metzi Epitomé* (1–2) szerzője is hosszabban taglalta és a keleti hadjárat eredményének tekintette. Megjegyezte, hogy ez a toposz egy eredeti, közös forrásból származhat, mégis a római szerzők a római párhuzam miatt jobban hangsúlyozhatták mindezt, mivel a római jellemben is hasonló romlást idézett elő Karthágó és Korinthos elpusztítása Kr. e. 146-ban (*luxuria, copia, superbia, avaritia, immoderatio* vétkének megjelenése). Vö. még PORTA 2005, 58; ATKINSON 2009, 18.

¹¹⁹ Curt. 3.1.18; 3.6.5–7; 3.8.20; 4.3.11; 4.4.1; 4.4.17; 4.6.26–29; 4.12.21; 4.16.3. Vö. McQUEEN 1967, 37; RUTZ 1986, 2346; BAYNHAM 1998C, 129; MÜLLER 2016, 19.

¹²⁰ Curt. 6.2.6–9; 6.6.27; 7.5.10–12; 7.7.5–16; 7.10.9; 8.2.18–35; 8.4.9–10; 8.4.15–17; 8.10.29–30; 8.14.41–44; 9.1.22; 9.2.8. Vö. McQUEEN 1967, 37; RUTZ 1986, 2346; BAYNHAM 1998C, 129.

– immár utoljára, mintegy nekrológ formájában jellemezte munkájának központi karakterét, Alexandrost (Curt. 10.5.26–37). Ebben a római halotti beszéd sajátosságait, gondolatait követő irányadó összegzésben¹²¹ listázta Curtius Rufus a makedón uralkodó azon erényeit, amelyeket követendő példának állított, s azokat a jellemgyengeségeket – uralkodókultusz bevezetése, idegen kulturális szokások átvétele, paranoia, alkoholizmus – is, amelyek elkerülésére figyelmeztetni kívánt.¹²² Ez a végső értékelés összességében pozitív hangvételűnek tekinthető, hiszen ebben a részben Alexandros érdemei, erényei nagyobb arányban és hangsúllyal szerepelnek, mint karakterének gyengeségei.¹²³ Curtius Rufus ebben a nekrológban szólt arról is, hogy Alexandros jellemének hibái fiatal korából (*aetas*) fakadhattak, s abból, hogy nem tudta megfelelően kezelni szerencsáját (*for-*

¹²¹ Vö. ATKINSON 2009, 42: *And being Roman, Curtius knows that the funeral eulogy has a programmatic element.*

¹²² DEMPSIE (1981, 151–160) alapos elemzésnek vetette alá Curtius Rufus Alexandrosról adott végső értékelését (Curt. 10.5.26–37). A nekrológban szereplő erényeket így két nagyobb csoportra (1. ideális hadvezér és uralkodó erényei; 2. jóval személyesebb tulajdonságok) bontotta szét. Dempsie az első csoportba a következő erényeket sorolta be: *vis incredibilis animi* (hihetetlen lelkierő); *laboris patientia* (fáradalmak tűrése); *fortitudo* (bátorság); *liberalitas* (bőkezűség); *clementia in devictos* (kegyes jóindulat a legyőzöttek iránt); *mortis contemptio* (halálmegvetés); *gloriae laudisque cupido* (hírnév és dicsőség iránti vágy). Alexandros személyesebb tulajdonságai pedig a következők: *pietas erga parentes* (szülők iránti szeretet); *in omnes fere amicos benignitas* (bőkezű csaknem minden barátjához); *erga milites benevolentia* (jóindulatú a katonákhoz); *consilium par magnitudini animi* (lelki nagyságához hasonló megfontoltság); *sollertia* (leleményesség); *modus inmodicarum cupiditatum* (szertelen szenvedélyeit féken tartotta); *veneris intra naturale desiderium usus* (a szerelemben a természetes vágyak kielégítése); *nec ulla ex permisso nisi voluptas* (megengedett határok közé szorított gyönyörök). (Kárpát Csilla fordítása nyomán.)

¹²³ ATKINSON 1975, 365; UŐ 1980, 73; HECKEL 1984, 13; STONEMAN 1999, 171; ATKINSON 1998B, 3471; PORTA 2005, 55; ATKINSON 2009, 43. BAYNHAM (1998C, 129) szerint azonban a nekrológ ironikus és mesterkelt.

tuna), s szerencsájének következményeit, legyőzhetetlenségét és töretlen sikerét.¹²⁴

Erwin Mederer¹²⁵ és Reimer Egge¹²⁶ elemzésében arra a következtetésre jutott, hogy Curtius Rufus Alexandrosról nyújtott jellemrajza mindent összevetve negatív, és egyértelműen ellenséges Alexandrosszal szemben. Ugyanakkor többen, így Werner Hoffmann,¹²⁷ William Woodthorpe Tarn¹²⁸ és Nicholas Geoffrey Lemprière Hammond¹²⁹ is észrevették a *Historiae* cselekményében az Alexandros-ábrázolás következetlenségét. A szövegben található ellentmondások miatt Curtius Rufus ábrázolását egyenetlennek bélyegezték, s magyarázatot próbáltak adni a következetlenségek okaira. Úgy vélték, hogy ezek az ellentmondások a szerző forráshasználatából következtek, tekintettel arra, hogy Curtius Rufus az epizodikus struktúrát követve mindegyik epizódban úgy mutathatta be a makedón uralkodót, ahogyan azt a forrásai anyagában megtalálta. Ha tehát az elsődleges források egy jelenetben valami miatt magasztalták Alexandrost, akkor ő is dicsérte, ha pedig bíralták, akkor ő is kritizálta őt viselkedése és döntései miatt. Ha ez a feltételezés igaz, akár szükségtelennek is tűnhet a szerző által nyújtott Alexandros-portré vizsgálata, hiszen az, hogy Curtius Rufus éppen bírálta vagy magasztalta hősét, csupán attól függött, milyen ábrázolásmódot talált forrásai anyagában. Niklas Holzberg már ebből az előfeltevésből indult ki, s ezt próbálta alkalmazni egyetlen jelenetre, a Philippos-epizódra (Curt. 3.5.1–3.6.20). Elemzésében végül arra a következtetésre jutott, hogy a Curtius Rufusnál szereplő Alexandros-jellemzést

¹²⁴ Vö. Curt. 10.5.26: *Et, hercule, iuste aestimantibus regem liquet, bona naturae eius fuisse, vitia vel fortunae vel aetatis.* („És istenemre, ha igazságosan ítéljük meg a királyt, világosan kiténik, hogy erényei vele születettek, bűnei szerencséjéből és ifjú korából fakadtak.”) (Kárpáty Csilla fordítása.)

¹²⁵ MEDERER 1936. ¹²⁶ EGGE 1978. ¹²⁷ HOFFMANN 1907.

¹²⁸ TARN 1948. ¹²⁹ HAMMOND 1983.

végző soron egységesnek és koherensnek kell tekinteni,¹³⁰ mivel a műben szereplő jellemzés ellentmondásai magyarázhatók Alexandros jellemének következetlenségével, karaktere komplex mivoltával.¹³¹

A *Historiae* jeleneteinek vizsgálata során valóban azt tapasztaljuk, hogy az uralkodóról közvetített kép kevésbé kiegyenlített. Curtius Rufus olykor méltatja Alexandros tulajdonságait, máskor azonban kritizálja őt hevesége, őrzöngésbe forduló haragja, megalomániája és mértéktelensége miatt. A szerző kompozíciós technikájának jellemző vonásai, úgymint a realiztikus, pszichologikus és dramatikus ábrázolásmód,¹³² retorikai hajlam,¹³³ moralizáló törekvés,¹³⁴ a kortörténeti eseményekre való reagálás¹³⁵ magyarázatot adnak erre az ambivalens ábrázolásmódra. E tényezők kétségtelenül befolyásolták Curtius Rufust Alexandros jellemének bemutatása és értékelése során, a szerző leginkább mégis arra törekedhetett, hogy Alexandrost ne hősi vagy politikai szimbólumként ábrázolja, hanem úgy, mint egy hibázásra és tévedésre hajlamos embert.¹³⁶ Alexandros így a *Historiae* cselekményében olyan emberként kerül bemutatásra, akinek jelleme és viselkedése életének különböző szakaszaiban a külső körülmények hatására szükségszerűen változik akár jó, akár rossz irányba.

¹³⁰ HOLZBERG 1988, 186–187.

¹³¹ BARDON 1947A, különösen 136; MÜLLER 1954, 814; MCQUEEN 1967, különösen 37–38.

¹³² RUTZ 1965, 374; ATKINSON 1980, 71–72; DIADORI 1981, 225; HOLZBERG 1988, 190; PORTA 2005, 55–57.

¹³³ MCQUEEN 1967, 37–38; ATKINSON 1980, 71–72.

¹³⁴ Hasonló nézeten van DOSSON, 1887, különösen 311: [*il*] *excelle dans l'observation morale*; MINISSALE 1983, 40; BOSWORTH 1988, 12; FEARS 2001, 450: *Instead of virtues to emulate, Curtius' Alexander is an exemplum of vices to be avoided.*

¹³⁵ Curt. 4.4.21; 5.7.9; 5.8.1; 6.6.11; 7.5.42; 7.10.16; 8.6.6; 10.9.3–7. Vö. ATKINSON 1980, 72–73; BARZANÒ 1985, 106; ATKINSON 1998A, XXVIII–XXIX.

¹³⁶ ATKINSON 1998B, 3471; MINISSALE 1983, 36–37; 39.

Curtius Rufus római nézőpontja

Curtius Rufus a forrásaiban található anyagot gondosan rendezte el. Jól kiválasztott és kidolgozott, cselekedetekre koncentráló epizódokon és szituációkon keresztül illusztrálta karaktereinek tulajdonságait, gondolatvilágát és értékrendjét. Moralizáló hajlama gyakran ösztönözte a történeti anyag átrendezésére, átírására, hogy így szereplőinek jellemét bíráló vagy dicsérő rövidebb megjegyzései, hosszabb kommentárjai a narratíva megfelelő helyére kerülhessenek. Ezen módosításai néha önellentmondáshoz vezettek. A *Historiae* cselekményében több helyen megjelenő, Alexandros erényeit felsorakoztató morális kommentárjaiban,¹³⁷ valamint a nekrológban¹³⁸ Curtius Rufus a makedón uralkodót számos tipikusan római erénnyel (*clementia in devictos; liberalitas; pietas erga parentes*) ruházta fel.¹³⁹ Ezekkel az erényeket felsorakoztató leírásokkal azt kívánta illusztrálni, hogy mit vár el egy ideális princepstól.¹⁴⁰

A szerző római, szenátori álláspontból közelített témájához, s művét az értő római elit számára készítette. Éppen ezért nem meglepő, hogy témájának római színezetet adott (*color Romanus*).¹⁴¹ Az *interpretatio Romana* gyakorlatához fordulva témájának tárgyalása során – az istennevek romanizált alakjának alkalmazásán túl – anakronisztikus, a római katonai, jogi, politikai és vallási nyelvből kölcsönzött kifejezéseket használt,¹⁴² vala-

¹³⁷ Vö. Curt. 3.6.18–20; 3.12.18–21; 5.3.15; 5.7.1–3; 6.2.1–5; 6.6.1–8.

¹³⁸ Vö. Curt. 10.5.26–37.

¹³⁹ ATKINSON 2009, 156: *Certainly Alexander’s good points include several virtues of the Roman principate.*

¹⁴⁰ Vö. ATKINSON 2009, 156, 42–43.

¹⁴¹ A példákhoz vö. ATKINSON 1980; UŐ 1994; UŐ 1998A; UŐ 2000A; UŐ 2009. Vö. még BOSWORTH 2003A, 178: *Nobody doubts that Curtius imposes a Roman atmosphere on his source material – the inevitable result of writing in Latin – [...]*

¹⁴² A katonai, jogi, politikai, vallási nyelvből kölcsönzött kifejezések használatához és példáihoz vö. PAUSCH 2016, 77–82. A példákhoz vö. ATKINSON 1980; UŐ 1994; UŐ 1998A; PORTA 2005; ATKINSON 2000A; UŐ 2009.

mint a római társadalom sajátosságait, szokásait és értékrendjét vetítette vissza Alexandros korába.¹⁴³ Ezzel a megoldással kettős célt szolgálhatott. Egyrészt római olvasóinak érdekét tartotta szem előtt, hiszen a szokatlan, idegen kifejezések kerülésével érthetővé tette számukra anyagát. Mindez azonban azt is lehetővé tette számára, hogy a saját korában jól ismert jelentésű, tartalmú kifejezések és gondolatok használatával, tartalmi utalások, intertextuális asszociációk, teljes gondolkodási és ábrázolási minták átvételével a bemutatott Alexandros korabeli eseményeket a saját korához kösse, vagyis a makedón világbirodalmat a római birodalommal kapcsolja össze.¹⁴⁴ A *Historiae* szöveghelyei azt támasztják alá, hogy Curtius Rufus elismerte ugyan a monarchia szükségességét, ám elutasította a hatalom túlzottan centralizált formáját, a dominatust, mivel egy ilyen uralkodói rendszerben nem lehet helye sem a kritikának, sem az ellenállásnak, s melyben szükségszerűen olyan helyzet alakul ki, hogy az uralkodó hízelgőkkel veszi körül magát,¹⁴⁵ s így letér az erkölcsileg helyes útról.¹⁴⁶ Curtius Rufus úgy vélte tehát, hogy igenis szükség van egy szabadon szóló ellenzékre, amely az állam jobb működése érdekében szólal fel, s gátat vet a hatalom túlkapásainak.¹⁴⁷

Curtius Rufus ezekkel a finom megoldásokkal szövegét egy másodlagos üzenet hordozójává formálta, amelyben reflektálhatott korának aktuális eseményeire, társadalmi problémáira, vitáira is.

¹⁴³ PAUSCH 2016, 77–81.   ¹⁴⁴ PAUSCH 2016, 73–98.

¹⁴⁵ Vö. Curt. 3.2.10; 4.7.30; 8.5.5–8; 8.8.21; 10.3.3; 10.5.33.

¹⁴⁶ Vö. BARZANÒ 1985, 109–112; 145.

¹⁴⁷ Erről bővebben lásd BARZANÒ 1985, 110; 145. Az ellenállásra és a szabad beszédre vonatkozó utalások: Curt. 3.2.18; 4.7.31; 6.6.11; 6.11.39; 7.2.31; 8.2.7; 8.5.13; 8.8.22. A témához vö. még ATKINSON 1975, 365–366.

Curtius Rufus barbárokról nyújtott képe

Róma egyre inkább kelet felé forduló politikája miatt a *Historiae* tárgya, vagyis Alexandros perzsák elleni hadjárata aktuális téma lehetett a szerző korában.¹⁴⁸ Curtius Rufus a makedón uralkodó és a barbár népek találkozását és összeütközését elbeszélő leírásában számos esetben – Yves Albert Dauge elemzése szerint pontosan 121 alkalommal – használta a *barbarus* kifejezést, és annak minden variációját.¹⁴⁹ Úgy tűnik, hogy munkájában átvette és alkalmazta a Kr. e. 5. század folyamán kialakult görög–barbár retorikai antitézis irodalmi és stilisztikai módszereit.¹⁵⁰ Ebben az időszakban a *barbarus* kifejezés az idegen népek vad és műveletlen, törvényt nem ismerő, minden tekintetben túlzásra hajlamos, állatias és szolgai természetét, kegyetlenségét,¹⁵¹ önteltségét, arcátlanságát és arroganciáját (*hybris*),¹⁵² álnokságát, csalárdságát, gonoszságát és elvetemültségét jelentette. Ugyancsak ezzel a kifejezéssel írták le az idegen népek kapzsiságát és minden ehhez kapcsolódó jelenséget, így a fényűzést és a luxust,¹⁵³ a kicsapongást, a bujaságot, az érzékiséget, a gyönyör és a bor mértéktelen élvezetét.¹⁵⁴ A sztereotípiák negatív elemei

¹⁴⁸ DAUGE 1981, 186.   ¹⁴⁹ DAUGE 1981, 186.

¹⁵⁰ BAYNHAM 2009, 290. Vö. még ATKINSON 1980; DAUGE 1981, 186–189; ATKINSON 1994; UŐ 1998A; UŐ 2000A; BAYNHAM 1998C; SCHMIDT 2005, 1–29.

¹⁵¹ SCHMIDT (2005, 7) nézete szerint a barbár kegyetlenség bemutatása a görög, makedón és a barbár erkölcs különbözőségét hivatott reprezentálni. ATKINSON (1980, 197) véleménye szerint Curtius Rufus Dareios erőtlenségét és gyengeségét Alexandros önbizalmával és elszántságával állította szembe.

¹⁵² SCHMIDT (2005, 6–7) szerint Dareios gögje és elbizakodottsága Xerxés viselkedését juttathatja eszünkbe.

¹⁵³ SCHMIDT (2005, 10–11) felhívta a figyelmet arra, hogy Iustinus ábrázolásában (Iust. 11.9.11; 11.10.1–2) Alexandros Dareios sátrának elfoglalását követően kezdett bele a perzsa szokások átvételébe.

¹⁵⁴ SCHMIDT 2002, 57; UŐ 2005, 1. Vö. még JÜTHNER 1923, 8. DAUGE (1981, 576) kiválóan foglalta össze a görög és római barbárfogalom alapvető (negatív) aspektusait: *la feritas*, *l'immanitas*, *l'inhumanitas*, *l'impietas*, *la ferocia*, *la superbia*, *l'impotentia*, *le furor*, *la discordia*, *la*

közé tartozott az is, hogy a szerzők állandóan hangsúlyozták a barbár sereg megszámlálhatatlan sokaságát, hihetetlen gazdagságát és pompáját,¹⁵⁵ ennek velejárójaként pedig kiemelték gyávaságát,¹⁵⁶ rendezetlenségét és fegyelmezetlenségét. A szerzők – antitézis alkalmazásával – ezt a meglehetősen negatív barbárábrázolást állították szembe a görög, makedón (és római) sereg csekély létszámával, minden luxust nélkülöző, egyszerű életmódjával, gyorsaságával és engedelmességével, nyers katonai erejével, rendkívüli katonai fegyelmevel, illetve azzal, hogy e sereg mennyire jól túri a viszontagságos körülményeket.

A görög–barbár antitézis politikai síkon, a két államforma eltérő ábrázolásában is megjelenhetett. A szerzők így általában a szabadságon, nyílt beszéden (szólásszabadság) és a törvények tiszteletén alapuló demokráciát – vagy a monarchia jó és megfelelő formáját¹⁵⁷ – a barbárok abszolút monarchiájával, despotizmusával, s ennek negatív hozadékaival, így a hízélgéssel, szolgálalkúséggel, a babonák iránti hiszékenységgel, törvénytelenséggel, a törvények semmibe vételével és az intrikákkal teli,

vanitas, *la* perfidia, *l'imprudencia*. A görög és római barbárfogalom meghatározásához részletes bibliográfiát nyújt ISAAC (2004, 3, 6. jegyzet).

¹⁵⁵ SCHMIDT (2005, 4–5; 9–10) szerint a perzsák számbeli nagyságára történő utalást különbözőképp alkalmazta az öt Alexandros-történetíró. Céljuk Dareios elbizakodottságának és gőgjének illusztrálása, a perzsa sereg luxusának és elpuhultságának hangsúlyozása, Alexandros stratégiai bravúrjának előkészítése és kiemelése lehetett.

¹⁵⁶ SCHMIDT (2005, 7–9) úgy vélte, hogy a perzsa gyávaság gondolatának alkalmazása a görög és makedón fölény, felsőbbrendűség kiemelését szolgálta. Egyes szerzők (Curt. 3.11.11; Arr. *an.* 2.11.4–5) Darcioszt gyávának mutatták be, és elítélték menekülését. Ezzel a megoldással éles kontrasztot teremtettek Alexandros és a perzsa uralkodó vezetői képessége között. Vö. még BOSWORTH, 1980A, 213: *Darius is presented as the polar opposite of Alexander, who is portrayed as consistently aggressive throughout the Issus campaign.*

¹⁵⁷ SCHMIDT 2004, 231–232. Vö. még HARRISON 2002, 6–7: *Old clichés had also to adapt to new circumstances: the displacement of Persian by Graeco-Macedonian kings inevitably gave impetus to a positive Greek ideal of monarchy.*

szövevényes udvari életével állították szembe.¹⁵⁸ A forrásokban a szerzők a már említett vétkeken felül vérfertőző kapcsolataik (*incestus*),¹⁵⁹ valamint a görög–római szokásjogtól eltérő matriarchátus, valamint a többnejűség, a poligámia intézménye miatt is bírálták az idegen, általuk barbárnak tekintett népeket.

Az irodalmi, történeti munkákban megjelenő, egyértelműen retorikai színezetű negatív ábrázolás moralizáló célzattal rendelkezett, így a görög–római hősök és történelmi személyek erényeit, tetteit és eredményeit dicsőítette, hangsúlyozva a görög és római államforma, politikai rendszer, civilizáció, neveltetés és műveltség felsőbbrendűségét.¹⁶⁰ Az antitézis alkalmazásával a szerzők egyfajta exemplumot nyújtottak tehát, s így egyértelműen felismerhetővé tették a követendő pozitív, valamint a kerülendő negatív értékeket, tulajdonságokat és tetteket.¹⁶¹

Curtius Rufus barbárokról közvetített képét részletesebben vizsgálta Yves Albert Dauge,¹⁶² Elizabeth Baynham,¹⁶³ Thomas S. Schmidt¹⁶⁴ és Ralf Behrwald¹⁶⁵. Dauge úgy vélte, hogy a *Historiae* felvonultatta a barbárság különböző aspektusait, bemutatta az ázsiai népek tipikus hibáit és jellemző vonásait, a vadság (*feritas*) és a hiábavalóság (*vanitas*) legkülönbözőbb formáit.¹⁶⁶ Curtius Rufus arra törekedett, hogy minél pontosabban mutassa be a barbárságot, s egyértelműen meghatározza a barbárság okait, elemeit és aspektusait.¹⁶⁷ Pszichológiai ábrázolást

¹⁵⁸ HALL 1989; SCHMIDT 2004, 227–235; BAYNHAM 2009, 288–300; ALMAGOR 2017, 133–136.

¹⁵⁹ HALL 1989, főként 190; FRANDSEN 2009, 90; ALMAGOR 2017, 141.

¹⁶⁰ SCHMIDT 2004, 227–235; UŐ 2005, 1–29.

¹⁶¹ SCHMIDT 2004, 227–235. ¹⁶² DAUGE 1981, 186–189.

¹⁶³ BAYNHAM 2009, 288–300. ¹⁶⁴ SCHMIDT 2005, 1–29.

¹⁶⁵ BEHRWALD 2016, 263–276.

¹⁶⁶ DAUGE 1981, 186–189. Vö. még ATKINSON 2009, 9: *Curtius identifies himself as a Roman in the disdain which he feels towards barbarians (as at 3. 2. 6; 4. 1. 30, 7. 8; 6. 6. 1–9; 7. 8. 10; 8. 13. 7) and Greeks (as at 3. 1. 2, 4. 5. 11 and 8. 5. 7–8), and, as we have noted, in his view of the Parthian empire.*

¹⁶⁷ DAUGE 1981, 186–187.

nyújtott, elemelte az idegen, barbár lelket, törekedett a tömeg mint kollektíva pszichológiai ábrázolására,¹⁶⁸ illetve az egyéni (barbár) portrék aprólékos megfestésére is.¹⁶⁹ A szerző kedvét lelta a barbár sereg és udvar ruházatának, színes drágakövekkel borított fegyverzetének és használati tárgyainak aprólékos, részletekbe menő, a csodálatost, az egzotikust hangsúlyozó ábrázolásában.¹⁷⁰ Érdeklődött a geográfia, a klimatikus viszonyok, az etnográfia, az emberi viselkedés, az inkulturáció és az erkölcsi romlás különféle fokozatai iránt.¹⁷¹ Előszóval alkalmazta az etnográfiai *excursus*okat, hogy részletesen bemutathassa a különböző népek vagy törzsek külső megjelenését és ruházatát, nem utolsósorban pedig eltérő szokásait és életvitelét.¹⁷² Kiemelte a barbárság lényegi vonásait, láttatta a népek jellemző hibáit és vétkeit. Ábrázolta többek között a babylóni erkölcsi fertőt és züllöttséget,¹⁷³ a perzsa kegyetlenséget,¹⁷⁴ a baktriai iszákosságot¹⁷⁵ és az indiai érzékiséget is.¹⁷⁶

Munkájában – a negatív ábrázolás mellett – a barbár fogalomhoz kapcsolódott egy negatív konnotáció nélküli, egyszerűen

¹⁶⁸ DIADORI 1981, 225–231; DAUGE 1981, 186–189; RUTZ 1986, 2351–2352.

¹⁶⁹ DAUGE 1981, 186–189.

¹⁷⁰ DIADORI 1981, 228; 229; 231. Vö. még DAUGE 1981, 187.

¹⁷¹ DAUGE 1981, 186; 187.

¹⁷² DAUGE 1981, 186–189; BAYNHAM 2009, 290.

¹⁷³ Curt. 5.1.36–39. Vö. ATKINSON 1994, 47–48; DAUGE 1981, 187.

¹⁷⁴ Curt. 3.8.15; 5.5.5–24. Vö. ATKINSON 1980, 197–198; UŐ 1994, 105–110; DAUGE 1981, 187.

¹⁷⁵ Curt. 7.4.1–19. Vö. ATKINSON 2000A, 463–464; DAUGE 1981, 187.

¹⁷⁶ Curt. 8.9.23–30. Vö. DAUGE 1981, 187. Erről bővebben lásd még ATKINSON 2000A. Curtius Rufus az egyiptomiakat mint *gens vana*, a mallosokat mint *sordidi hostes* jellemezte. BAYNHAM (2009, 290) helyesen állapította meg, hogy a mallosokkal kapcsolatos megjegyzés Krateros beszédében hangzik el. Véleménye szerint nem biztos, hogy ez a jellemzés valóban Curtius Rufus viszonyulását tükrözi. Felhívta ugyanakkor a figyelmet arra, hogy a szerző számos más helyen is barbárnak titulálta az indiaiakat, vö. Curt. 8.11.18; 8.12.10; 9.1.15; 9.7.14; 9.7.23; 9.8.14; 9.8.21; 9.8.23. A 9.8.23 szöveghelyet Baynham vélhetően felcserélte a 9.8.28 szövegrésszel.